

MINISTERIE VAN ONDERWIJS

NAVORSINGS- EN
STUDIECENTRUM
VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE
WERELDOORLOG

MEDEDELINGEN 18

LEUVENSEPLEIN 4 (Bus 19) - 1000 BRUSSEL - TEL. 218 45 27

UFSAL
Brussel

SCHOOLLOPEN IN OORLOGSTIJD

Het dagelijkse leven van middelbare
scholieren tijdens de Duitse bezetting
(1940-1944)

ASLK

Navorsings- en Studiecentrum voor de
Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

Deze brochure (64 p.), uitgegeven n.a.v. de gelijknamige tentoonstelling in de UFSAL, kan nog besteld worden bij het CENTRUM.
De prijs bedraagt 150,- F+verzendingskosten.

L
1/2

MINISTERIE VAN ONDERWIJS

MINISTERE DE L'EDUCATION NATIONALE

MEDEDELINGEN NR. 18 - 1988

NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS

VAN DE TWEDE WERELDOORLOG

BRUSSEL

ISSN 0772-1196

INHOUDSTAFEL

IN MEMORIAM

AKTIVITEITEN VAN HET CENTRUM

A. WETENSCHAPPELIJK COMITE - BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND - SEMINARIES

1. Wetenschappelijk Comité en Bureau	9
2. Personeel	9
3. Betrekkingen met het buitenland	9
4. Seminaries	9
5. Enquêtes	24
6. Tentoonstellingen	25
7. Het Centrum verleende zijn medewerking	29

B. ARCHIEVEN - VERZAMELINGEN

1. Archieven	31
2. Fototheek	38
3. Fonotheek	39
4. Brochures	39

C. PUBLIKATIES EN VOORDRACHTEN

1. Publikaties van het Centrum	41
2. Publikaties van het Wetenschappelijk personeel en de correspondenten	42
3. Voordrachten van het Wetenschappelijk personeel en de correspondenten	46
4. Radio- en TV-uitzendingen	47

KRONIEK

De KPB 1939-1944	49
Het Centrum en de Pers	57

LEKTUURNOTITIES

GIFTEN

IN MEMORIAM

Onze vriend Edouard Dejean, lid van het wetenschappelijk Comité en het Bureau van het Centrum is van ons heengegaan op 1 februari 11. Hij was 76 jaar.

Hij was een grote figuur waarvan het drukke leven twee facetten had :

Zijn beroepsleven; als licentiaat in de romaanse filologie van de ULB maakte hij carrière in het Rijksonderwijs en bleef gedurende een kwart eeuw prefekt, eerst te Ciney en daarna te Vorst-Brussel, waar hij het belangrijke koninklijk Atheneum 23 jaar lang met meesterhand leidde. Toen hij er op rust ging, werd hem een schitterende hulde gebracht en de woordvoerder van het lerarenkorps sprak hem o.m. als volgt toe : "Il est un genre d'homme dont tout orateur aime à célébrer les mérites parce que leur vie est si pleine qu'elle apporte l'abondance aux moins prolifiques et la variété aux moins originaux".

In zijn leidende functie slaagde hij erin het kontakt met de basis, d.w.z. het lerarenkorps, te behouden en zich niet te laten opsluiten in de administratieve rompslomp. Na zo'n carrière lag het voor de hand dat E. Dejean werd geroepen tot het voorzitterschap van de Vereniging van prefekten van België.

* *
*

Het tweede belangrijke aspect van zijn leven situeerde zich in het milieu van de oorlogsverminkten waartoe hij zelf behoorde, vermits hij als officier gewond werd tijdens de gevechten van de wereldoorlog en hij er 47 jaar lang het teken van in zijn vlees droeg : een kogel was in de hartstreek blijven steken. Hij was dus een PGMI ("plus grand mutilé invalide de guerre" zoals dat in het Frans heet). Hij was gedurende meer dan 30 jaar voorzitter van de N.F.I. en vervulde een indrukwekkend aantal functies in een groot aantal vaderlandslievende organisaties m.n. als voorzitter van het Contactcomité van de vaderlandse verenigingen en beheerder van het Gedenkteken van Breendonk.

Voor zijn vaderlandslievende actie en zijn activiteit sinds 1945 in het kader van verschillende vaderlandslievende verenigingen werd hem een groot aantal eretekens toegekend. Naast het Oorlogskruis 1940/45 met palmen en vermelding werd hij - uitzonderlijk feit voor één en dezelfde persoon - vermerkt als officier en commandeur van onze drie nationale orden.

In het kader van de bestuursorganen van het Centrum voor de Geschiedenis van de tweede Wereldoorlog was hij een actief en toegewijd lid met een doordachtheid die, zoals bij alle vertegenwoordigers van de vaderlandslievende verenigingen, het

gevolg was van leeftijds- en gezondheidsproblemen.

Hij was steeds en met al zijn aandacht op post. Precies omdat zijn tussenkomsten niet talrijk waren, werden zij des te aandachtiger beluisterd, ook omdat ze steeds ingegeven waren door de zin voor rechtvaardigheid en de wens de instrumenten te rentabiliseren die in het Centrum ter beschikking van het wetenschappelijk personeel werden gesteld.

Het verdwijnen van deze plichtsbewuste man van de daad zal een zeer grote en reële leegte achterlaten. Wij zullen nog lang ontroerd aan deze goede vriend terugdenken.

F.E.

IN MEMORIAM

Tragischerwijze overleed tijdens een vaderlandslievende plechtigheid op 21 juli 1987, waaraan hij deelnam in zijn functie van nationaal Voorzitter van de Nationale Strijdersbond van België, ons Comitélid August Libotton.

August Libotton werd geboren op 8 juli 1922. Hij was oorlogsvrijwilliger 1940-45. Na de wereldoorlog wijdde hij zich volledig aan zijn werk m.b.t. onderwijsmethodiek en programma's.

Sinds 1985 zetelde hij in ons Comité. Naast zijn functie in de NSB was hij tevens ondervoorzitter van het Kontaktkomitee van Vaderlandslievende Verenigingen en van de Hoge Raad van het N.I. Hij was drager van verschillende militaire en burgerlijke eretekens.

Het Centrum verliest in hem een toegewijd medewerker.

* * *

*

A K T I V I T E I T E N V A N H E T C E N T R U M

A. WETENSCHAPPELIJK COMITE - BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND - SEMINARIES ENQUETES

1. Wetenschappelijk Comité en Bureau

Sinds medio 1987 vergaderde het comité op 21 oktober en 15 december 1987 en op 25 maart 1988. Naast administratieve problemen werd er vooral gediscussieerd over de eventuele wijziging van de statuten, het financiële zelfbeheer van het Centrum in het kader van de zgn. groepering Documentatie (wetenschappelijke instellingen van de Staat), de Commissie voor militaire geschiedenis en het colloquium over België tijdens de bezetting in 1990.

I.v.m. dat laatste onderwerp kwam verschillende malen een werkgroep van Comité en navorsers samen.

Het Bureau vergaderde een tiental keer om de werkzaamheden van het Comité voor te bereiden en om praktische problemen te bespreken.

2. Personeel

Tijdens het afgelopen jaar grepen enkele belangrijke personeelsveranderingen plaats. Een nieuwe navorsers kwam ons vervoegen, mevr. Chantal Kesteloot. Terwijl anderzijds mevr. Ann Bekaert het administratief personeel verliet, verwelkomden wij mevr. Hilde Keppens die in de leeszaal werd ingezet.

Tenslotte weze nog vermeld dat José Gotovitch promoveerde tot doctor in de geschiedenis en D.A.C.'er J.-M. Vanderlinden tot licentiaat in de sociale wetenschappen.

3. Betrekkingen met het buitenland

Bundesarchiv Koblenz

Het is van 1977 geleden dat navorsers van het Centrum nog werkbezoeken konden brengen aan het Bundesarchiv. Dr. A. De Jonghe en wijlen Luk Kongs namen toen gedurende vier weken in totaal, in de maanden november 1976, februari, mei en augustus 1977, een aantal inventarissen en fondsen door. De resultaten van die werkbezoeken werden vermeld in de *Mededelingen*, 8, 1978.

Sinds die tijd heeft het Bundesarchiv echter nieuwe inventarissen gepubliceerd, andere archieffondsen verworven,

archieven anders en met aanvullingen geklasseerd. Een nieuwe kontaktnaam lag dan ook voor de hand, die plaatsgreep van 29 februari tot 4 maart 1988. De opdracht van het werkbezoek was inzage van de archieven betreffende de *Reichsjugendführung* (HJ), de *Volksdeutsche Mittelstelle* (Vomi) en *Ahnenerbe* om bronnenmateriaal over de bezettingsproblematiek in België te verwerven. Daarnaast, zo er voldoende tijd was, de andere prospectiemogelijkheden onderzoeken.

Volgende inventarissen werden doorgenomen op zoek naar materiaal over België. R 2 *REICHSFINANZMINISTERIUM* (met Findbuch R 2 Anhang, een recente vervollediging), R 49 *REICHSKOMMISSAR FUER DIE FESTIGUNG DEUTSCHEN VOLKSTUMS*, R 59 *VOLKSDEUTSCHE MITTELSTELLE*, R 70 *POLIZEIDIENSTSTELLEN IN EINGEGLIEDERTEN UND BESETZTEN GEBIETEN*, partim BELGIEN, NS 1 *REICHSSCHATZMEISTER DER NSDAP*, NS 12 *HAUPTAMT FUER ERZIEHER/REICHSWALTUNG DER NATIONALSOZIALISTISCHEN LEHRERBUNDES*, NS 21 *DAS AHNENERBE*, NS 28 *HITLERJUGEND*, NS 38 *REICHSSSTUDENTENFUEHRUNG/NATIONALSOZIALISTISCHER DEUTSCHER STUDENTENBUND*, NS 42 *REICHSPRESSECHIEF DER NSDAP*, *DRUCKSACHEN DER NSDAP*, partim *HITLERJUGEND*.

Waar bepaalde fondsen géén of geen nieuw voor ons relevant materiaal aanbrachten, konden toch nieuwe gegevens - of kon vastgesteld worden dat de mogelijke gegevens verdwenen zijn, o.m. door bombardementen tijdens de oorlog - verworven worden voor het Centrum. Het betreft o.m. enkele documenten betreffende de Belgische economie, *Ahnenerbe*, *Reichspressechef der NSDAP*. Die documenten zullen, met vermelding van het eigendomsrecht van het Bundesarchiv, opgenomen worden in onze kollekties.

W.M.

Voorstelling van de acta Colloquium "L'occupation en France et en Belgique 1940-1944" te Rijsel

De resultaten van dit colloquium, waarover reeds gehandeld werd in de *Mededelingen* 15, 1985, verschenen in twee lijvige bundels als buiten reeks-nummer van de *Collection d'Histoire van de Revue du Nord* (*). Het tweede deel werd officieel aan de pers voorgesteld op 20 april 1988 in het kader van het 1er salon de Tourisme et de l'Histoire te Rijsel. Etienne De Jonghe, Maître de Conférences à l'Université de Lille III, een vertrouwd bezoeker van het Centrum, besprak er de resultaten van het colloquium en legde sterk de klemtoon op de medewerking van het Centrum, en van daar vertrekkend, van de diverse Universiteiten in België. Specifiek trok spreker de aandacht op het aspect collectief geheugen, waarin en de rol van getuigenonderzoek (Cfr. MEMOR) en de rol van interpretatie door historici, werd benadrukt.

(*) *L'occupation en France et en Belgique*, sous la direction d'Etienne Dejonghe, Lille, Université de Lille III, B.P. 149 - F 5965 Villeneuve d'Ascq, géill., 2 vols., 270 FF.

Wim Meyers sprak over het Centrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog, legde de nadruk op de reeds zo lang durende samenwerking tussen het Centrum en de groep historici rond Etienne Dejonghe in Lille III, herinnerde aan de precedentes van officiële medewerking : colloquium over de Bevrijding van Noord-Frankrijk (1974), colloquium over kerken en kristenen in de departementen Nord en Pas-de-Calais tijdens de tweede wereldoorlog (1977). Tenslotte drukte hij de bewondering van het Centrum van Brussel uit voor het zo geslaagde colloquium van 1985 en hoopte dat het Centrum spoedig ook een dergelijke bijdrage aan de geschiedschrijving zou kunnen leveren. Patrick Oddone, van MEMOR, had het daarna diepgaander over het onderzoek en het gebruik van getuigenissen. Een geanimeerde discussie met het publiek besloot deze bijeenkomst.

W.M.

Vorbereiding van een internationaal vergelijkend colloquium over Collaboratie en de Rechtspraak na WO II

Op 16 december 1987 greep in het *Institut du Temps présent*, Parijs, met als gastheer Prof. François Bédarida, een voorbereidende vergadering plaats, belegd door Prof. Herman Diederiks (Leiden), voorzitter van de *International Association for the History of Crime and Criminal Justice* (IAHCCJ). Deelnemers aan dit gesprek waren, naast hogergenoemden, Henry Rousso (IHTP), Prof. Detlev Tamm (Rechtsfaculteit, Universiteit van Kopenhagen), Peter Romijn (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam), Steven Dhondt (Rechtsfaculteit, KUL) en Wim Meyers (voor het Centrum). Prof. Diederiks zette het voorstel voor het colloquium uiteen, waarop zich een gedachtenwisseling ontspon, met volgend resultaat. Het colloquium, te plannen voor 1990 of 1991, zal als onderwerp hebben de vergelijkende studie over collaboratie en rechtspraak in verschillende Europese staten. Om tot een waardevolle vergelijking te kunnen komen, werd besloten het onderzoek te beperken tot volgende landen : Noorwegen, Denemarken, Finland, Nederland, België en Luxemburg, Frankrijk, Italië en Griekenland, enerzijds omdat het bronnenmateriaal er (ogenschijnlijk) toegankelijker lijkt, anderzijds omdat men kan stellen dat er een continuïteit in de rechtspraak heeft bestaan. Tenslotte staat men bij die landen voor verschillende oorlogsomstandigheden, wat de vergelijking des te belangwekkender maakt.

Ook de gevoerde politiek en de publieke opinie terzake zou moeten bestudeerd worden. Wim Meyers kon een lijst van publikaties en projecten terzake meedelen, terwijl Steven Dhont verslag uitbracht over het projekt dat o.l.v. Prof. L. Huyse

(KUL) een statistische studie onderneemt over het probleem repressie en epuratie in België (1).

De vergadering stelde voor in de loop van november een nieuwe bijeenkomst te beleggen (Prof. Huyse kon ondertussen meedelen dat de vergadering in de KUL zal plaatsgrijpen op 25 en 26 november 1988) waar voor elk land zou getracht worden te beschikken over een typologie en terminologie betreffende collaboratie en rechtspraak ; over statistieken die een kwantitatieve benadering mogelijk maken ; een overzicht van publicaties en toegankelijke archieven. Deze papers (4000 - 6000 woorden) worden voorafgaandelijk aan alle deelnemers toegestuurd.

Een beperkte werkgroep, met o.m. bovenvermelde belgische deelnemers, Bruno De Wever (RUG), Prof. Luc Huyse (KUL), Prof. Mark Van den Wijngaert (UFSAL), Paul De Puydt (KUL), Wilfried Raemaekers (KUL), zal samen met een aantal aangezochte vorsers voor de belgische deelname zorgen.

W.M.

Studiebezoek van de vakgroep sociologie van de Rijksuniversiteit Leiden (NL)

Prof. Dr. C.J. Lammers (Rijksuniversiteit Leiden, Vakgroep sociologie) had gevraagd, in het kader van een project betreffende de organisatie van de Duitse bezetting in België en Nederland met zijn studenten sociologie het Centrum te kunnen bezoeken op 2 juni 1988. Doel van het bezoek was de studenten vertrouwd te maken met het historisch materiaal. Op 2 juni dus werden drs. J. Nekkers, die Prof. Lammers, weerhouden door ziekte verving, en 7 studenten door J. Gotovitch verwelkomd, waarna een uiteenzetting over doelstellingen, activiteiten en werkinstrumenten werd gegeven door F. Selleslagh en W. Meyers. Een rondleiding doorheen de kollekties vervulde deze eerste kontaktnaam. In de namiddag spraken Prof. Dr. Mark Van den Wijngaert (UFSAL-Koekelberg) en Etienne Verhoeyen (BRT) resp. over "het gebruik van het Belgisch ambtelijk apparaat door de Duitsers" en over "de Belgische ekonomie tijdens de bezetting".

W.M.

(1) Cfr Steven DHONDT en Luc HUYSE, 1944-1949 : repressie zonder maat of einde ? Een interimverslag over een onderzoek naar de berechting in België van collaborateurs, in *Res Publica*, 1987, nr. 4, p. 618-634.

4. Seminaries

De vervolging van de joden in Nederland in internationaal vergelijkend perspectief (14 oktober 1987), door J.C.H. BLOM

Sommige cijfers schokken telkens weer. Dit geldt zeer sterk voor de getallen der omgekomen joden uit de verschillende gedurende de Tweede Wereldoorlog door Duitsland bezette landen. Speciaal het Nederlandse cijfer valt dan op : ongeveer 75%, een alleen met Oosteuropese landen vergelijkbaar aandeel. Voor de andere Westeuropese landen waren deze percentages: Noorwegen en België circa 40%, Frankrijk bijna 25%, terwijl zoals bekend de joden uit het bezette Denemarken vrijwel allen wisten te ontkomen. Dit betoog beoogt enkele internationaal vergelijkende opmerkingen te maken over omstandigheden en factoren, die deze verschillen wellicht kunnen helpen verklaren.

Mijns inziens zijn de volgende drie punten van het meeste belang:

a. Nederland kende een relatief eensgezind en bekwaam bezettingsregime met een sterke SS-invloed, waarbij in Duitsland, terecht, hoge verwachtingen werden gekoesterd over de mogelijkheden veel joden uit Nederland te deporteren.

b. Bevolking en bureaucratie reageerden, zeker in de eerste jaren van de bezetting, vergelijkenderwijze zeer coöperatief en gezagsgetrouw. De vroege en sterk doorgezette segregatiepolitiek van de bezetter werd - wellicht mede uit een zekere traditie van onderscheiden van afzonderlijke bevolkingsgroepen (verzuiling) - niet alleen geaccepteerd, maar er werd in vele opzichten ook bereidwillig en technisch bekwaam aan meegewerkt. Verzet tegen de bezetter en sabotage van zijn maatregelen kwamen, ondanks uitzonderingen, relatief laat op gang. Toen er eenmaal op grotere schaal illegaal verzet was, was het voor de joden te laat.

c. De joodse bevolkingsgroep in Nederland waarin overigens zeer grote verschillen bestonden, was voor de oorlog relatief sterk geïntegreerd in en geassimileerd aan de Nederlandse samenleving. Daardoor vertoonde zij in hoofdzaak hetzelfde type reacties op de bezetting als de Nederlandse bevolking als geheel, dat wil zeggen : acceptatie en zonedig coöperatie, zeker gedurende de eerste jaren van de bezetting. Daarna bleek niet veel meer mogelijk om het noodlot te ontkomen.

Zo hing de relatief grote kwetsbaarheid van de joodse bevolkingsgroep tijdens de bezetting, zoals die in het percentage omgekomen tot uitdrukking kwam, voor een deel samen met de relatief juist gunstige en daardoor quasi-veilige positie van de joden in Nederland voor de oorlog. Een interessante paradox die nadere bestudering verdient.

J.C.H. BLOM

De werkloosheidspolitiek in België aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog (25 november 1987), door G. VANTHEMSCHE

Thematisch spitst deze uiteenzetting zich toe op het probleem van de grondige structurele hervorming van de werkloosheidsverzekering waarover hevig gedebatteerd werd in de jaren 1936-1940. Andere aspecten van de "werkloosheidsproblematiek" in die periode worden, ter inleiding, slechts even aangeraakt (reglementering van de vergoeding, opeisingen, enz.). Die aspecten waren toen trouwens slechts van zijdelings belang, want alle discussies rond de werkloosheidsproblematiek waren gecentreerd rond het netelige probleem van de overgang van de fakultatieve naar de verplichte werkloosheidsverzekering. Tengevolge van de grote stakingen van juni 1936 maakte de tweede regering-Van-Zeeland haar voornemen bekend die belangrijke hervorming te willen doorvoeren. Daardoor werden echter verreikende vragen gesteld. Hoe zou de verplichte werkloosheidsverzekering (v.w.v.) in de toekomst georganiseerd worden? Zou het huidige feitelijk kwasi-monopolie van de vakbonden op dat terrein (door een uitgebreid net van syndikale werkloosheidskassen) wettelijk bevestigd worden? Dat zou de aanwezigheid van de syndikale beweging in de maatschappij ten zeerste versterkt hebben, o.a. door de toeloop van talrijke voordien onverzekerde arbeiders naar de syndikale werkloosheidskassen. Of moest dit net van bestaande "vrije" kassen afgeschaft worden en vervangen door een staatsorganisme? Hierdoor zouden de functies van de overheid in de samenleving toenemen. De vakbonden, zowel het kristelijk ACV als de socialistische SK, stonden oorspronkelijk beiden achter de eerste oplossing. Bij de socialisten bestond er evenwel een tendens om de bestaande rol van de vakbonden in de sociale verzekering op te geven en zodoende ook een heroriëntering van de syndikale beweging te bewerken. Geleidelijk won die tendens trouwens veld. De patronale organisaties stonden daarentegen een uitbreiding van de overheidsaktie voor. Ze waren immers bevreesd voor een machtsuitbreiding van de arbeidersorganisaties. De diverse peripetieën van dit complexe debat werden in de loop van de uiteenzetting kort geschetst. Globaal gezien kan men zeggen dat een eerste ontwerptekst, in de Kamer goedgekeurd half 1938, in de richting van de oorspronkelijke syndikale wensen ging, maar dat die tekst, door diverse politieke manoeuvres, gesteund door patronale en conservatieve krachten, in de Senaat geblokkeerd werd. Tot in 1940 bleef de kwestie aanslepen, zonder tot een goed einde te worden gebracht. Tot slot van de uiteenzetting werden enkele hypotheses en onderzoeksrichtingen aangeduid i.v.m. de overgang van de patsituatie van 1940 naar de plotse instelling van de v.w.v. (in het kader van de algemene sociale zekerheid) in 1944. De klandestiene patronaal-syndikale besprekingen tijdens de bezetting vormen natuurlijk de belangrijke schakel in dit proces, dat op zich echter nog vele vraagtekens doet rijzen.

G. VANTHEMSCHE

Het Corporatisme in de christelijke en socialistische families (1930-41) (11 december 1987), door D. LUYTEN

Het corporatisme of de "bedrijfsorganisatie" was in de dertiger jaren een belangrijk gespreksthema in politiek-syndicale kringen, niet alleen bij de katholieken, maar ook bij de socialistische vakbond.

Elke groep (enkel de belangrijkste actoren konden aan bod komen) gaf aan het begrip "corporatisme" een andere invulling, in functie van haar belangen en aspiraties. De politieke context, m.a.w. de machtsverhoudingen tussen de sociale groepen en hun organisaties bleken bij dit alles van doorslaggevend belang.

De arbeidersklasse deed vanaf 1919 haar intrede in de politieke arena na de verovering van het algemeen stemrecht, de depenalisering van de werkstaking en de erkenning van het syndicaal feit. Deze nieuwe constellatie werd door het katholieke patronaat als bedreigend ervaren. Een bepaalde vorm van corporatisme kon volgens de christelijke werkgevers het tijt echter keren. De concrete modaliteiten van dit corporatisme waren verschillend in Vlaanderen en Wallonië.

Terwijl de Waalse katholieke patroons georganiseerd in APIC voorstander waren van een strakke juridische omkadering van het sociaal overleg (paritaire comités, statuut van de CAO), gebaseerd op vakbonden met rechtspersoonlijkheid en een procedure voor de economische reglementering die moest toelaten dat de ondernemers hun sektor konden organiseren door o.m. verplichte kartelleringsmaatregelen, en dit alles binnen het bestaande democratische kader, was het LACVW gewonnen voor een meer autoritaire vorm van corporatisme naar Italiaans model. Een quasi verplicht eenheidssyndicalisme, een strafrechtelijk stakingsverbod, verplichte arbitrage in geval van conflict en op termijn een belangenvertegenwoordiging via de paritaire comités (politiek corporatisme) waren de krachtlijnen van het programma dat René Goris in 1933 op het congres van het LACVW uiteenzette.

In 1936 sloten de Vlaamse Katholieke patroons zich echter aan bij het voorontwerp van wet dat Henri Velge in opdracht van APIC had opgesteld. Het behelsde een alomvattend juridisch kader voor het sociale en het economische luik van de bedrijfsorganisatie. Het kon gerealiseerd worden binnen de bestaande constitutionele orde.

Binnen de christelijke arbeidersbeweging speelde het ACV en vooral de jezuïet Jozef Arendt, hoofd van de studiedienst een sleutelrol bij de formulering van de corporatistische doctrine. Behalve de juridische omkadering van het sociaal overleg (paritaire comités, CAO's, rechtspersoonlijkheid voor de vakbonden), werd economisch medezeggenschap geëist voor de vakbonden op het niveau van de sektor. Het autoritaire corporatisme werd van de hand gewezen, hoewel een minderheid van de

leiders van de christelijke arbeidersbeweging (o.m. Edmond Rubbens, een tijdlang voorzitter van het ACW) bewonderend opkeek naar het experiment van Mussolini en bereid was een stuk verder te gaan in autoritaire richting dan de meerderheid van ACV en ACW. Bij de socialistische vakbond (Syndikale Commissie, later Belgisch Vakverbond) bestond aanvankelijk grote terughoudendheid tegenover elke vorm van corporatisme. Op het buitengewoon congres van 1939 werd het wetsontwerp Heymans niettemin met een overweldigende meerderheid goedgekeurd. Twee argumenten gaven daarbij de doorslag: het ontwerp opende de weg voor een beperkte vorm van inspraak over economische materies voor de vakbond (een van de elementen uit het demanisme) en het hield weinig beperkingen in voor de syndicale vrijheid, de vakbonden werden immers niet verplicht de rechtspersoonlijkheid aan te nemen.

In de eerste fase van wereldoorlog II, ongeveer tot in de herfst van 1941 werd algemeen geloof gehecht aan een Duitse overwinning die het einde zou betekenen van de parlementaire democratie. In die gewijzigde politieke context werden diverse plannen opgesteld om een autoritair regime rond de Koning gestalte te geven. Een bepaalde vorm van corporatisme vormde daarvan vaak het sluitstuk.

Zowel Velge als Goris waren bij dergelijke initiatieven betrokken. Goris zou door secretaris-generaal voor sociale aangelegenheden en wederopbouw Verwilghen benoemd worden tot commissaris der corporaties en zo de corporatieve orde gestalte geven. Hij schreef met het oog daarop een corporatief manifest, dat de goedkeuring wegdroeg van kardinal Van Roey. De ideeën die Goris erin verdedigde lagen nagenoeg volledig in het verlengde van de resoluties van het congres van 1933.

Bij Velge, die tot de groep "Demain" behoorde, stellen we een volledige ommekeer vast. De protagonist van een bedrijfsorganisatie in een democratisch kader ontpopte zich als architect van een erg autoritaire vorm van corporatisme met klerikale stempel (afschaffing rijksonderwijs, grondwet op basis van christelijke i.p.v. liberale beginselen enz.). Hoewel bepaalde elementen ontleend waren aan het Duitse systeem ("Arbeitsgemeinschaft") was hij toch van oordeel dat de Staat een veel te ruime rol toebedeeld kreeg in het nazistische corporatisme.

Uit de besprekingen ter voorbereiding van de eenheidsvakbond (de latere UHGA) bleek dat bepaalde leiders uit de arbeidersbeweging niet afkerig stonden tegen een autoritair corporatisme (o.m. pater Rutten, De Man, August Cool) terwijl anderen, o.m. ACV-voorzitter Henri Pauwels zich daartegen verzetten vanuit principiële overwegingen.

Vanaf de herfst van 1941 werd de afloop van de oorlog anders ingeschat, een terugkeer naar de "oude orde" scheen weer tot de mogelijkheden te behoren. In die periode namen de corporatistische denkbeelden weer een andere wending. Velge

zocht weer inspiratie bij zijn voorontwerp uit 1936. In 1943 bereikten het ACV en de katholieke patroonsorganisaties een akkoord over de grondslagen voor de naoorlogse sociale structuren. De kernpunten uit het corporatistische gedachtengoed uit de jaren dertig verschenen opnieuw.

In een aantal manifesten, die wellicht aan AVC-kringen toe te schrijven zijn, werd de meest radicale variant van het programma over de bedrijfsorganisatie van het ACV opnieuw verdedigd. Ook bepaalde onderdelen van de socialistische vakbond (o.m. de "Londenaars") pleitten voor een geïnstitutionaliseerde dialoog tussen vakbonden en patroons.

Het corporatisme was dus geen eenduidig concept, maar kende verschillende varianten en onderging in functie van de politieke context vaak fundamentele transformaties.

De vraag kan gesteld worden of de wortels van de naoorlogse overlegeconomie niet moeten gezocht worden in het debat dat in de jaren dertig gevoerd werd over het corporatisme. Een aantal elementen wijzen in die richting.

D. LUYTEN

Le Souvenir de Vichy de 1944 au procès Barbie (15 januari 1988), door H. ROUSSO

Sinds de epuratie tot aan het recente proces Barbie werd Frankrijk geconfronteerd met de moeilijkheid verantwoording op te nemen voor het verleden van de jaren 1940-44. Het waren jaren van nederlaag, bezetting en van een begin van burgeroorlog. Vanuit historisch oogpunt bekeken, heeft het collectief geheugen verschillende evolutiefasen gekend die lijken op de ontwikkeling van een neurose.

Tussen 1944 en 1954 kende het land een meestal niet voleindigde rouwperiode. De epuratie van de collaborateurs was ongelijk, onvolledig en slecht gedefinieerd. Dat verklaart waarom iedereen er ontevreden over was en vooral waarom ze na veertig jaar nog voortduurt. De amnestiewetten van 1951 en '53 betekenden eerder een politieke revanche van de rechterzijde dan een vergiffenis voor de misdaden van tijdens de bezetting. Tenslotte kregen de eerste herdenkingen van de oorlog een eenzijdig karakter daar men alleen de positieve aspecten weerhield.

1954 tot 1971 is een periode van verdringing. Afgezien van de periode van de Algerijnse oorlog, heeft de officiële gaullistische "herinnering" gepoogd een resistentialistische mythe te vormen die aanvaardbaar was voor de meerderheid van de Fransen, die het fenomeen verzet overschatte en de rol van Vichy en de collaborateurs minimaliseerde. Die officiële "herinnering" werd gekoppeld aan een culturele (de films van de jaren '60) en een "geleerde" (de werken van Robert Aron).

Tussen 1971 en '74 verdween de gaullistische mythe. Wat verdrongen werd, keerde terug zowel om politieke als om culturele redenen. Er was de houding van president Pompidou die vijandig stond t.a.v. de resistentialistische mythe en een andere legimiteit zocht. Er was de komst van een nieuwe generatie na mei '68 en van nieuwe schrijvers en cineasten (o.a. Marcel Ophuls en *Le Chagrin et la Pitié*) die de periode anders bekeken en de witte legende (iedereen in het verzet) vervingen door een zwarte ("allemaal fascist"). Die culturele breuk werd "begeleid" door de publicatie van *La France de Vichy* van Robert Paxton en de herontdekking van de artikels van Stanley Hoffmann die een nieuwe historiografie mogelijk maakten.

Van 1974 tot vandaag wordt Frankrijk geobsedeerd door de jaren '40. Bijna elk jaar zijn er nieuwe schandalen. Daar zijn drie redenen voor. In Frankrijk en in de rest van de wereld is er het herontwaken van een joods geheugen, dat steeds weer de nadruk legt op het antisemitisme van Vichy. Er is de verharding van het politieke debat die het voortdurende gebruik met zich meebracht van beledigingen i.v.m. de bezettingsperiode. Er is tenslotte een herboren uiterst rechts, gekenmerkt door zijn vreemdelingenhaat en dat zijn bronnen gedeeltelijk vindt in het petainisme en fascisme van de jaren 1930-45. Ondanks het debat in de politieke klasse en de intelligentsia echter, lijkt de publieke opinie zich sinds een tiental jaar minder betrokken te voelen bij deze oude herinneringen. De vraag die zich stelt, is of het syndroom van Vichy een erfelijke ziekte is of niet.

H. ROUSSO

Het Rijksarbeidsamt tijdens de bezetting ()* (19 februari 1988), door B. BRINCKMAN

Reeds tijdens de voorbereidingsfase van de tweede wereldoorlog, in de tweede helft van de dertiger jaren, werd het de leidinggevende Nazi-ambtenaren maar al te duidelijk waar de zwakke plek in de oorlogsindustrie van het Derde Rijk lag. Een nogal essentiële plek overigens. Er was immers een groot tekort aan arbeidskrachten om de steeds hogere produktiekwota te bereiken. Dit euvel trachtten de machthebbers door een rigide arbeidswetgeving te counteren. De uitvoering werd toevertrouwd aan het nationaal arbeidsbureau die hiervoor met erg ruime bevoegdheden werd bedacht. Met het uitbreken van de oorlog zal deze hoofdbekommernis er niet minder op worden. Ze zal dan ook als een rode draad doorheen de gehele oorlogsbe-sluitvoering geweven worden.

 (*) Deze lezing werd gedistilleerd uit BRINCKMAN (B.), *Het Rijksarbeidsamt (1940-1944). Een schakel tussen arbeid en Leiding*, R.U.Gent, 1987, 241 + 101 p. (onuitgegeven licentie-verhandeling).

Vanuit deze achtergrond is het overduidelijk te verstaan dat de *Militärverwaltung*, na de ineenstorting van het Belgische leger, de nodige interesse voor het plaatselijke werkvolk aan de dag legde. De Belgische regering had dit uiteraard voorzien en sloot dan ook als voorzorg de arbeidskantoren (toen Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Werkloosheid genaamd). Op deze manier zouden de Duitsers van Belgische logistieke steun verstoken blijven. Onder druk van de omstandigheden, o.a. het half miljoen werklozen, werden echter deze kantoren op bevel van de Sekretaris-Generaal voor Arbeid en Sociale Voorzorg Verwilghen (de Belgische regering was al gevlucht) eind mei '40 reeds heropend. Onmiddellijk na de Belgische kapitulatie hadden de Duitsers alles in het werk gesteld om zoveel mogelijk arbeiders naar Duitse fabrieken te draineren. Daar de afdeling van het Duitse bestuursapparaat die met dit alles belast werd maar karig bemand was, werd de potentiële hulp van het Rijksarbeidsamt (het gewezen N.D.A.W.) verwacht. Niettemin kon de bezetter aanvankelijk maar weinig achting opbrengen voor de bijna amateuristische werking van deze dienst. Onder Duitse druk ging het Komitee der Sekretarissen-Generaal over tot een bevoegdheidsuitbreiding van het Rijksarbeidsamt. Op de arbeidsmarkt kreeg deze instelling hierdoor een volledig bemiddelingsmonopolie. Daarbij werd het voortaan deze instelling mogelijk gemaakt om actief in de interne personeelskeuken van bedrijven tussen te komen. Tevens kwam aan het hoofd de VNVer F.J. Hendriks te staan. Deze gewezen topman bij Philips-België, door het Komitee - meer bepaald Verwilghen - zelf aangesteld, zal gedurende het verdere verloop van de oorlog de nodige voorkomendheid t.o.v. de Duitsers aan de dag leggen.

Tot 1942 kan men stellen dat de medewerking van het Rijksarbeidsamt aan de Duitse tewerkstellingsplannen min of meer konform met de Belgische wetgeving (lees Besluiten van de Sekretarissen-Generaal) verliep. Vanaf januari '42 delegeerde echter de *Militärverwaltung* via verordeningen bepaalde opdrachten aan het Rijksarbeidsamt. Zo ging deze instelling een essentiële schakel uitmaken van de verplichte tewerkstellingspolitiek, ongetwijfeld een van de meest gehate beslissingen tijdens de tweede wereldoorlog in België genomen. Het werd voortaan een volledig werkinstrument van de Duitsers onder het (meestal goed)keurend oog van Directeur-Generaal Hendriks. Het Komitee droeg echter de politieke verantwoordelijkheid hiervoor, de Belgische Staat betaalde tevens de kosten. Pogingen van de Sekretaris-Generaal voor Arbeid en Sociale Voorzorg om Hendriks te ontslaan eindigden echter stevast in de verwijdering van de Sekretaris-Generaal in kwestie. Daarbij durfde het Komitee niet overgaan tot drastischer beslissingen zoals bvb. het afstoten van het Rijksarbeidsamt of de opschorting van zijn werkzaamheden. Op deze manier werd de studie van het Rijksarbeidsamt een treffende illustratie van de politiek van het minste kwaad. Het door de nieuwe orde geïnfiltreerde Rijksarbeidsamt zal dan ook tot het einde van de oorlog bepaalde diensten aan het Derde Rijk en haar verte-

genwoordigers leveren. Vaak zal het trouwens het doelwit zijn van allerhande represailles vanwege het verzet.

Het Rijksarbeidsambt is een wat vergeten aspect van de politico-ekonomische kollaboratie. Dit hiaat was begrijpelijk. De kollaboratie van het Rijksarbeidsambt lag voor de hand. Ook tijdens een oorlog dient er te worden gewerkt om het dagelijks brood te verdienen. Men vond het ogenschijnlijk maaral te normaal dat de arbeidsbureau's in dat opzicht gewoon hun taak verderzetten. Het is maar toen de arbeidsambten werden ingeschakeld om de verplichte tewerkstelling wat vlotter te laten verlopen dat sommigen zich vragen begonnen te stellen. Het was toen echter reeds te laat. De afbouw van het Rijksarbeidsambt was niet langer mogelijk. Daarbij trachtte Hendriks dit Rijksarbeidsambt op een nationaal-socialistische wijze te profileren. Hij was namelijk van oordeel dat de faktor arbeid op een dirigistische manier diende te worden bekeken. De staat zou bepalen wie..., wat..., waar..., en hoelang... ging verrichten. Van enige individuele arbeidsvrijheid terzake was niet langer sprake. Na de oorlog werd de naam Rijksarbeidsambt snel afgeschaft. In tegenstelling tot verscheidene andere oorlogsinstellingen (zoals bvb. het Kommissariaat voor de Prijzen en Lonen) bleef de werking echter bestaan. Sinds 1963 heeft dezelfde instelling Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening.

B. BRINCKMAN

Quelques libres propos sur "Faurisson, Roques et Cie", 16 maart 1988, door J. STENGERS

De titel van dit seminarie is afkomstig uit een interview van Simone Weil : "Qu'attend-on pour se mobiliser contre Faurisson, Roques et les autres ?". Ik wil mij niet "mobiliseren", maar proberen een inzicht te krijgen in een aantal problemen :

- de aard van het revisionisme. Het verschilt van land tot land. Een Amerikaans revisionist als Butz verschilt erg van Faurisson. Onze analyse zal vooral betrekking hebben op het Franse revisionisme dat - eigenaardig - het enige is dat echt weerklank vond ;
- de rol van Faurisson in dit Franse revisionisme. Het is een grote rol. Rassinier was in Frankrijk een voorloper, maar zonder Faurisson zou het Franse revisionisme niet geworden zijn wat het is ;
- het milieu waarin Faurisson "gepakt" heeft : mensen van uiterst links en uiterst rechts, maar eveneens van de "vieille droite" (bv. Roques) en ook Fransen die niet speciaal gepolitiseerd zijn en niet te klasseren ;
- de reikwijdte van de stellingen van Faurisson : men moet zich niet blind staren op de ontkenning van het bestaan van

de gaskamers ; fundamenteel is echter de ontkenning van de volkerenmoord zelf en van Hitlers wil tot uitroeiing ;

- de geldigheid van die stellingen : de revisionisten schrijven slecht, zelfs bijzonder slecht, geschiedenis en dit vooral om drie redenen :
 - a) omdat zij steunen op bepaalde zeer specifieke feiten en de context geheel verwaarlozen ; zij verwijzen bv. nooit naar Himmler terwijl juist hij beter dan de anderen de genocide begrijpelijk maakt ;
 - b) omdat hun lezing van de teksten dikwijls onjuist is ; het voorbeeld van het dagboek van dr. Kremer is in dit opzicht het meest opvallend ;
 - c) omdat hun redenering dikwijls absurd is ; de "esprit géométrique" waarmee Roques de getuigenis van Gerstein onderzocht is er een voorbeeld van ;
- de manier waarop men in Frankrijk op deze stellingen gereageerd heeft. Deze was m.i. weinig gelukkig : wetenschappelijk zwak en vooral onhandig omdat men de indruk gaf dat er een "officiële" geschiedenis bestaat en dat de "kettters" vervolgd werden. Bij deze reactie werd dikwijls de aard zelf van het "geval" Faurisson miskend. Men noemde hem oneerlijk, terwijl hij eigenlijk niet van intellectuele oneerlijkheid kan beschuldigd worden. In werkelijkheid is het een gekke geleerde met een interpretatieve bezetenheid (dé-lire interprétatif) - die hij reeds in zijn commentaren op de sonetten van Rimbaud tentoonspreidde - en handelend naar een dwanggedachte waarnaar hij alles plooit ;
- de uitdaging die het revisionisme vormt. Het noopt ons - wat nog niet gebeurd is - een geschiedenis van de genocide te schrijven gebaseerd op een echt strenge bronnenkritiek en zonder welwillendheid t.a.v. verzonnen (er zijn er) en twijfelachtige getuigenissen. Die uitdaging vormt het nut van het revisionisme.

Jean STENGERS

Robert Brasillach ou l'esthétisation de la politique (27 april 1988), door L. RASSON

Hoe krijgt men een inzicht in het samenspel literatuur - politiek in het kader van die grote regressie van de twintigste eeuw, het fascisme ?

Dat is de fundamentele vraag die ik me stelde bij mijn reflexie over de literatuur van Robert Brasillach. Een actuele kwestie ! Op een ogenblik dat men zich meer dan ooit vragen stelt over de verantwoordelijkheden van de filosofie, komt het erop aan zich niet te verschansen in de esthetiserende positie van sommige literatuurtheoretici die de letterkunde begroeten als "ontverantwoordelijking" t.o.v. het socio-politieke.

In dit geval opent het geval Brasillach interessante perspectieven : hoe kon een intellectueel van maurrassiaanse obediëntie, door en door latijns en Frans, auteur van dromerige half-fantastische half-populistische romans, de verheerlijker worden van het nationaal-socialisme in Frankrijk ? De verschillende etappes van wat men de fascistische betovering van Brasillach moet noemen, kaderen allemaal in een discrete maar fundamentele herziening van de stellingen van de leermeester van de Action française. Die etappes brengen Brasillach naar alle Europese landen die in de jaren dertig voor het fascisme "vallen". Na de schok van 6 februari 1934 - voor Brasillach "la naissance exacte du nationalisme social de notre pays" - volgt in België de ontmoeting met Degrelle, "poète de l'action"; in Italië ontstaat zijn concept van een mediterrane fascisme; in Spanje zijn enthousiasme voor de ideeën van José Antonio Primo de Rivera; in Nazi-Duitsland tenslotte woont hij in september 1937 een Nürnbergs congres bij. Dit zal het ankerpunt worden voor de fascistische fascinatie van de auteur : de tekst over deze Duitse ervaring komt steeds weer terug in het werk van Brasillach. Tijdens de bezetting neemt Brasillach nog meer afstand van Maurras en zelfs van Vichy, dat hij als hoofdredacteur van *Je suis partout* de lankmoedigheid en het gebrek aan ijver om een echte nationale Revolutie te verwezenlijken, verwijt. Het is ook tijdens de oorlog dat het antisemitisme van Brasillach zich het duidelijkst en het onverdraaglijkst laat zien. Zoals men weet leidt dit alles tot een proces en de terechtstelling bij dageraad op 6 februari 1945.

Het fascisme van Brasillach kan extern en tevens intern verklaard worden. De sfeer van de dertiger jaren (kritiek op liberalisme en marxisme, de wil om een "derde weg" te vinden), de 6e februari 1934, de objectieve vooruitgang van het fascisme in Europa, dat alles heeft er zeker toe bijgedragen het fascisme van Brasillach aan te moedigen en te vormen. Maar dit fascisme kan ook van binnenuit verklaard worden in die zin dat de politiek van Brasillach kan aanzien worden als de projectie van het esthetische op de sociale werkelijkheid; het is een "esthetiseren" waarbij de onthullende kracht eigen aan de esthetische functie wegvalt. Het is inderdaad de verbinding van een doe-conceptie van de literatuur (waarin o.a. Corneille zou passen) met de politieke context van de jaren dertig, die aan Brasillach toeliet zijn fascisme theoretisch te onderbouwen. Wanneer deze esthetisering van de politiek samenvalt met een radikaal anti-positivisme op sociaal gebied, krijgt men een politiek profiel dat grotendeels samenvalt met het fascisme. De literatuur van Brasillach lijkt mij dus "voorbeeldig" in die zin dat zij het eventuele samengaan tussen de literatuur en de politiek die Thomas Mann reeds voor 1933 "barbaars" noemde, begrijpelijk maakt. Samengaan dat ons precies belet de puurheid van de literaire sfeer uit te roepen en aanzet om deze steeds ernstig op te nemen.

L. RASSON

Le gouvernement de Londres et la résistance communiste : qui se méfie de qui ? (11 mei 1988), door J. GOTOVITCH

Sinds 1939 zagen regering en Kommunistische partij mekaar respectievelijk als knechten van het Frans-Britse imperialisme en agenten van de vijand.

Hoe gingen deze twee protagonisten zich tot mekaar verhouden nadat de ene regering te Londen was geworden en de andere drijvende kracht van een patriotisch verzet ?

De analyse van deze evolutie maakt een kritische lectuur van de teksten noodzakelijk die rekening houdt met de wijze waarop de nationale en internationale kommunistische beweging functioneerde. Vooraleer "erkend" te worden, enten de nieuwe ideeën zich op de oude zonder dat deze laatste verdwijnen. Logisch dus dat men in polemieken correcte maar totaal tegenstrijdige argumenten kan halen uit dezelfde documenten.

Zo bv. in januari 1941 wanneer de KPB het Brits imperialisme blijft aanvallen en chauvinistisch noemen, maar tegelijkertijd het burgerlijk en anglofiel verzet erkent en legitimeert.

Het ene blijft een zwaar verwijt, het andere laat contacten toe met zgn. anglofiële groepen : te Luik zal daaruit het Front wallon ontstaan.

Het beslissende element, de "erkenning", komt er na 22 juni 1941 wanneer de Internationale haar secties beveelt de samenwerking te zoeken en daarbij expliciet de Belgische regering te Londen insluit. Maar voor een overeenkomst moet men met twee zijn : de regering te Londen heeft twee jaar nodig om via het OF de KP te benaderen.

Blijvende weerstanden situeren zich in het traditionele anticommunisme van het staatsapparaat en in de vrees van de socialistten. De geallieerde militairen denken alleen aan efficiëntie en zijn er dus voorstander van het OF te gebruiken voor hun objectieven. Binnen het Belgisch staatsapparaat, meer in het bijzonder bij de Veiligheid, tekent zich ook een stroming af die positief staat t.a.v. de integratie van de kommunisten in de naoorlogse nationale gemeenschap. De vijandigheid van andere militaire en politieke machtsfracties, de kritische waakzaamheid van de overige verzetsgroepen, het ingehouden ongeduld van het OF en de strijd die er zich afspeelt voor de controle van de volksbeweging die het is, ligt aan de basis van de vaststelling van Christian Lepoivre in juli 1944. Het is inderdaad op die datum dat de Belgische regering te Londen eindelijk een verbindingsagent naar het OF stuurt. Zijn diagnose : "Londen past op voor het OF dat voor Londen oppast." Maar dankzij die halve contacten was de regering erin geslaagd zich dubbel te legitimeren : erkend door het zgn. "rechtse" verzet en door de KP, werd elke weerstand tegen haar autoriteit geneutraliseerd.

J. GOTOVITCH

Enkele rechtzettingen m.b.t. 'Mededelingen 17'

1. Op blzn. 7-8 wordt het door mij gegeven seminarie 'Mythevorming in concentratiekampgetuigenissen' besproken door Kris Witzoreck. Bespreker Kris Witzoreck was NIET aanwezig op dit seminarie en kan ook geen inzage gehad hebben in de tekst ervan. De in 'Mededelingen 17' afgedrukte bespreking werd - zoals aangegeven - ontleend aan het 'Tijdschrift van de Auschwitz Stichting'. Doch die bespreking heeft betrekking op een lezing gegeven in de seminarie-reeks ingericht door de Auschwitz-Stichting ('Het diabolisch complot in verband met de interpretatie van de KZ-ervaring', 15 jan. 1986). De in 'Mededelingen 17' gepubliceerde bespreking geeft dan ook een wel zeer vertekend beeld van mijn lezing voor het 'Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog'. Wat onderwerp was van de lezing voor de Auschwitz Stichting, reduceerde ik toen immers tot een (weliswaar breed uitgewerkte) illustratie van de meer kentheoretische en historiografische problematiek die ik op het Navorsings- en Studiecentrum aansneed (waarde en beperkingen van ego-documenten, temporele evolutie van de werkelijkheidsconstructies door overlevenden, analyse van die verschillende tijdsgebonden verklaringsschema's, e.d.m.).
2. In de door Ludo Van Eck geuite 'Bedenkingen' (blz. 39-41) en in mijn 'Wederwoord' (blz. 41-42) werd gesnoeid en gewijzigd zonder dat wij daaromtrent werden geraadpleegd en zonder dat weglatingen en wijzigingen op een voor de lezer herkenbare wijze werden aangegeven. Door deze onaanvaardbare ingreep werden bepaalde tekstgedeelten inconsistent of onjuist.

Dr. Gie VAN DEN BERGHE

5. Enquêtes

CRAB-enquête

I.s.m. het secretariaat van de Nationale Unie van de CRAB (Recruteringscentra van het Belgisch leger in 1940) werd in december 1987 een oproep in de pers gelanceerd om ex-CRAB's op te sporen. Doel was zoveel mogelijk documenten terug te vinden (die meestal nog bij privé-personen berustten) en het vatten van het collectieve geheugen van de ex-CRAB's.

De Recruteringscentra in het zuiden van Frankrijk waren bestemd voor het opvangen van de "jongeren van 16 tot 35 jaar" die niet mobiliseerbaar waren en hadden als doel hen vlug een militaire opleiding te geven zodat ze naar het front konden. De jongeren in kwestie moesten eerst naar de Verzamelcentra van de Recruteringsreserve in België om vervolgens naar Frank-

rijk gestuurd te worden. In de verwarring van mei '40 werden die jongeren echter aan zichzelf overgelaten en de meesten trokken zonder precieze orders naar Frankrijk. Sommigen kwamen terecht in kampen waar hygiëne en bevoorrading veel te wensen overlieten. Anderen die meer geluk hadden, werden in kleine groepjes ondergebracht in de dorpjes van de Midi. Ze hielpen de boeren en hadden meestal goede contacten met de plaatselijke bevolking.

Een vragenlijst werd opgesteld en verstuurd aan alle CRAB's die ons contacteerden. Sommigen vertrouwden ons zelfs hun dagboek toe, anderen dan weer fotos en andere documenten

i.v.m. hun belevenissen. Al deze documenten zullen raadpleegbaar zijn in onze archiefreeks JP (dagboeken).

Aan de 144 personen die op de enquête reageerden onze hartelijke dank.

Chantal KESTELOOT

6. Tentoonstellingen

SCHOOLLOPEN IN OORLOGSTIJD

Het dagelijkse leven van middelbare scholieren tijdens de bezetting (1940-1944)

In samenwerking met het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog organiseerde de Vakgroep Geschiedenis van de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius van 22 februari tot 31 maart j.l. een tentoonstelling over het dagelijks leven van middelbare scholieren tijdens de jongste bezetting. Onder leiding van Prof. M. Van den Wijngaert werkten een kleine groep studenten en oud-studenten van de UFSAL dit thema uit met een aantal panelen, voorwerpen, boeken en teksten, maar ook klankopnamen en filmbeelden kwamen daarbij aan bod.

De thematiek van de tentoonstelling sluit aan bij een strekking die zich de jongste jaren in de menswetenschappen voordoet. Zeer lang lieten ook de historici het dagelijkse leven van vroeger vrijwel buiten beschouwing. Hun belangstelling ging haast uitsluitend naar de hoofdrolspelers van de geschiedenis, naar de echte of de vermeende breuklijnen. De geschiedkundigen volgden de grote wijzer van het uurwerk, terwijl de continuïteit, de trage en nauwelijks merkbare omwenteling van de kleine wijzer haast aan hun aandacht ontsnapte. Die alledaagsheid bepaalt nochtans in veel belangrijker mate de geschiedenis van de mens dan een oorlog hier of een revolutie daar. Totaal ten onrechte heeft men lange tijd het alledaagse als banaal en dus als onbelangrijk beschouwd. Voornamelijk door de "*nouvelle histoire*", door historici zoals Jacques Le Goff en Emmanuel Le Roy Ladurie is daarin

verandering gebracht. Zij hebben de aandacht toegespitst op de geschiedenis van mens en mentaliteit. Zij beperken zich niet tot de ideologische bovenbouw van de beschaving, maar betrekken ook de materiële onderbouw ervan in hun onderzoek. Voor de "*nouvelle histoire*" kan alles object zijn van historisch onderzoek, zoals ook alles als bron voor de kennis van het verleden kan dienen. In die zin ging steeds meer aandacht uit naar de alledaagse handelingen, opvattingen en gewoonten van de mens in het verleden. Oorlogen en omwentelingen verstoorden vaak de alledaagse gang van zaken. De mens paste zich evenwel aan de nieuwe normen en omstandigheden aan, zodat vrij spoedig een nieuwe soort alledaagsheid ontstond en het leven, zij het aan een ander tempo, verder ging.

De tentoonstelling en de brochure behandelen het alledaagse leven van scholieren tijdens de Duitse bezetting. Over de geschiedenis van België in die periode is lang niet alles geweten, maar de hoofdlijnen ervan zijn in tal van publikaties en uitzendingen beschreven, belicht en verklaard geworden. Daarbij ging het in hoofdzaak om de rol van een aantal leidende figuren, de inbreng van een aantal instellingen en organisaties alsmede de evolutie van een aantal begrippen en gegevens. Aan het dagelijks leven tijdens de bezetting werd voor het eerst door Herwig Jacquemyns met zijn televisiereeks "Een bezet land" aandacht geschonken. De tentoonstelling "1940-1945 : het dagelijkse leven in België" die Ronny Gobyn in opdracht van de ASLK in 1984 tot stand bracht, diepte het gegeven verder uit. Het dagelijkse bestaan van jongeren kwam daarbij echter slechts sporadisch aan bod. Met de tentoonstelling "Schoollopen in oorlogstijd" en de gelijknamige brochure wordt een poging gedaan die leemte enigszins op te vullen, althans voor de facetten die het dagelijkse leven tijdens de bezetting onderscheiden van het dagelijkse leven voor of na de oorlog. De tentoonstelling verloopt als een schooldag in een of andere stad tijdens de bezetting. Wij behandelen uiteraard de materiële problemen die toen opdoken. De voedingswaarde van het gemiddelde rantsoen bedroeg tijdens de oorlog 5.775 kilojoule tegenover een gemiddelde dagelijkse voedingswaarde van 10.716 KJ in 1939. Men leed dus honger, zeker in de steden. Maar de mensen werden ook bijzonder vindingrijk om hun magere rantsoenen aan te vullen; men ging op smokkeltocht, bewerkte zelf een stukje grond en zocht zijn toevlucht in ersatzprodukten. Bij dat alles werden de jongeren mee ingezet zodat er minder tijd voor studeren overbleef. De leraars hielden daar rekening mee en stelden minder hoge eisen, ook al omdat de lessen vaak moesten worden onderbroken of ingekort en omdat de leerlingen fysiek verzwakt waren. Dat laatste probeerde Winterhulp te verhelpen via extra-bedelingen van voedsel en vitamines.

Het waren echter niet alleen de materiële omstandigheden die het studeren bemoeilijkten. De angst was immers ook bij de jongeren voelbaar. Zij zagen soms Duitse razzia's op weg naar school, zij hoorden vertellen over familieleden of kennissen die ondergedoken waren om niet verplicht tewerkgesteld te

worden in Duitsland, zij stelden mee de pakketten samen die naar krijgsgevangenen werden gestuurd, bij luchtalarm werden ze uit hun slaap gerukt en ijlings naar veiliger plaatsen meegenomen. Zij voelden dus de dreiging aan die de bezetter en de oorlog op de ganse samenleving deed wegen. Het was die onrust die een ganse generatie van jongeren tekende; voor hen was niet het studeren maar het overleven het belangrijkste. De gruwelijkste Duitse ingreep was ongetwijfeld de verwijdering van joodse kinderen uit de gewone scholen met uiteindelijke bedoeling ook hen naar de uitroeiingskampen te sturen. Door talloze verbodsbepalingen en controles probeerde het Duitse militaire bestuur België naar zijn hand te zetten, maar slaagde daar slechts zeer ten dele in. Zo maakten de Duitsers het leven zuur aan de traditionele jeugdbewegingen en desondanks wonnen die nog leden bij, terwijl de collaboratiegroepen slechts enkele duizenden jongeren wisten te verzamelen. De bezetter liet uit de schoolboeken al wat duitsvijandig was verwijderen; vooral de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog werd grondig "aangepast". Maar uiteindelijk was de leraar meester in zijn klas. De leerkrachten wisten maar al te goed wat de censuur uit de handboeken had verwijderd. De overgrote meerderheid van hen gaf les naar eigen inzicht, en dit ondanks het gevaar van verkleit te worden. De meeste jongeren lieten zich door de nazi-propaganda niet op sleeptouw nemen. Daarbij was van de jeugd bezwaarlijk meer heldhaftigheid te verwachten dan van de volwassenen; ook hun afkeer voor de nieuwe orde uitte zich meestal in onverschilligheid, niet in openlijke vijandigheid.

De Duitse overheid oefende controle uit op de jeugdbladen, de kranten, de radio-uitzendingen, de theaters, de bioscopen en het boekwezen. Alle verbodsbepalingen tenspijt circuleerden er echter boeken die op de zwarte lijst stonden, luisterde men naar radio-Londen en doken er illegale bladen en pamfletten op. Er bestond een sterke drang om de harde werkelijkheid via film, theater, lectuur en dans te ontvluchten. Maar het beste wapen om de druk van de Duitse controles en razzia's tegen te gaan was de humor. Met alles en iedereen, maar bij voorkeur met de nazi's en hun handlangers stak men de draak. De lach was een bijzonder probaat middel, in het bereik van iedereen, om de oorlogsspsychose te doorbreken en de bezetter in de traditie van Uilenspiegel voor schut te zetten.

De tentoonstelling kreeg bijzondere aandacht in de media. Nagenoeg alle nederlandstalige kranten, "La Libre Belgique", de TV-programma's "Terloops" en "Kilimanjaro", de radio-uitzendingen "Het Vermoeden", "Brabant Uit", "Te bed of niet te bed", "Van kattenkwaad tot erger" en de Schoolradio ruimden er plaats voor in. Op een vijftal weken kwamen nagenoeg 3.000 bezoekers naar de tentoonstelling; de grootste groep vormde de scholieren van nu, maar ook de scholieren van toen lieten zich niet onbetuigd.

Wie nog niet de gelegenheid had de tentoonstelling te

bezoeken kan van 7 september tot 30 oktober a.s. terecht in het vredescentrum te Deurne, van 10 tot 27 november in het cultureel centrum "Ter Dilt" in Bornem, van 10 tot 19 januari 1989 in het ontmoetingscentrum "De Buiting" in Paal en van 20 januari tot 5 februari 1989 in de gemeentelijke feestzaal van Koersel.

Patricia VERMEEREN

50e Verjaardag van de in dienstname van het fort van Tan-crémont-Pépinster

Ter gelegenheid van de herdenking in augustus 1987 werd naast de officiële plechtigheid ook een tentoonstelling gerealiseerd die in het fort zelf een reeks fotos, plans, uniformen, wapens en andere herinneringen toonde.

Deze tentoonstelling werd een groot succes.

De inspanningen van de lokale opzoekingscommissie van Pepinster die deze zeldzame en interessante documenten verzamelde, bleken zeer waardevol voor de geschiedenis van het fort, zeker nu de Vriendenkring van de Anciens nog uit zestig- en zeventigjarigen bestaat.

J. WYNANTS

Het leven tijdens beide wereldoorlogen.

In de grote zaal van het nieuwe gemeentehuis te Kapelle-op-den-Bos, organiseerde de plaatselijke afdeling van de Nationale Strijdersbond een uitgebreide expositie over "*Het leven in België tijdens beide wereldoorlogen*". Hoewel de tentoonstelling slechts over drie dagen liep (7,8 en 9 mei 1988), waarvan één voorbehouden aan het bezoek door de scholen van de fusiegemeente, kende ze een in de streek zelden gezien succes. Voor deze geslaagde manifestatie maakten de inrichters ruim gebruik van het ikonografisch en archivalisch materiaal dat hen door het Centrum werd aangeboden.

Frans SELLESLAGH

7. Het Centrum verleende zijn medewerking

Uit het buitenland noteerden we als bezoekers : Michel BRELAZ (Université de Genève), Philippe BURIN (Université de Genève), Martin CONWAY (Oxford University), Etienne DEJONGHE (Université de Lille III), Dr. Thomas FRIES (Zürich), Agnes FUZET (Paris), Georges HEISBOURG (Luxembourg), Jean-Jacques KEGELART (Université de Clermont-Ferrand), Prof. Liliana LAKIC-BOZINOVIC (Institut d'histoire de la Résistance, Montenegro), Walter ROLLER (Deutsches Rundfunkarchiv), R. SMITH (London), Prof. Dr. C. TAMSE (Rijksuniversiteit Groningen), Gerrit TENZYTHOFF (Southern Missouri State University).

Ook tijdens dit academisch jaar gingen de seminarie-oefeningen van de kandidaturen geschiedenis, o.l.v. Prof. Dr. M. Van den Wijngaert (UFSAL), in de leeszaal van het Centrum door. Andere seminarieoefeningen, waarbij beroep werd gedaan op de kollekties van het Centrum, gebeurden onder leiding van de professoren Gaston BRAIVE (Fac. Univ. St. Louis), J.C. BURGELMAN (VUB), José GOTOVITCH (ULB), A. MIROIR (ULB), Jean PUISSANT (ULB), Jean SALMON (ULB), Els WITTE (VUB).

De lijst van studenten, die geheel of gedeeltelijk hun licentieverhandeling baseerden op materiaal van het Centrum wordt al te lang.

Post-universitair onderzoek (doctoraten inbegrepen) werd verricht door Walter BAETEN (KUL), Ortwin DE GRAEF (KUL), Prof. Luc DE QUEKER (KUL), Bruno DE WEVER (RUG), Barbara EMERSON, Rik HEMMERIJCKX (NFWO-VUB), Brigitte HENAU (KUL), Dirk LUYTEN (VUB), Mevr. PAUWELS-BOON (BRT), Lieven SAERENS (KUL), Frank SEBERECHTS (ADVN), Prof. Jean STENGERS (ULB), J.M. STERKENDRIES (ERM-ULB), Prof. Mark VAN DEN WIJNGAERT (UFSAL), Thierry VUYLSTEKE (Min. Buitenl. Zaken), Prof. Jacques WILLEQUET (ULB).

Ook de media, met o.m. de BRT-TV, RTBF, KRO-TV, *Pourquoi Pas ?*, *Le Vif-l'Express*, *Elsevier*, enz., deden veelvuldig beroep op de kollekties.

Talrijke andere geïnteresseerden, auteurs, leerlingen van het M.O., kwamen herhaaldelijk om raad en inlichtingen.

EVOLUTIE VAN HET AANTAL BEZOEKERS IN DE LEESZAAL

Eerste semester		Tweede semester	
1973	152	224	376
1974	263	165	428
1975	363	261	624
1976	370	280	650
1977	252	408	660
1978	292	432	724
1979	687	592	1.279
1980	686	621	1.307
1981	804	745	1.549
1982	921	820	1.741
1983	786	779	1.565
1984	797	904	1.701
1985	936	805	1.741
1986	765	827	1.592
1987	634	706	1.340
1988	806		

Wim MEYERS

Reeks C : Politieke partijen

- C 11 Supplement. "l'Action directe", rexistisch
sluikblad, aug. 1944 4 ex.
- C 17, 148bis Weggevoerden van 1940

REEKS E : Belgisch leger (18-daagse veldtocht)

- 13 E 1 CQG/EM Direction du Service de l'Arrière
Chef EMGA au D.T.A.
Objet : Trains de permissionnaires 30 jan. 1940
1 stuk
- 14 E 1 Les opérations du IV CA. du 10-28 mai 1940
10 jan. 1941 (181 pp) 1 ex.
- 15 E 1 7me Rég de Ligne/EM
Ordres journaliers oct-nov. 1936 2 st.

(Bevrijding en na-oorlog)

- 13 E 3 MDN/CAB Avancement Cadres Officiers. Recueil
des lois etc.
1949 (eindigt in 1944) 1 ex.
- 14 E 3 15e Bon. de Fusiliers (diverse) 1 dossier
- 15 E 3 1 Belgian Corps staff course
lectures, 1946 2 st.
- 16 E 3 QG/I Circonscription Militaire
syllabi 2 ex.
- 17 E 3 Ordre de Bataille au 15/12/1944.
Unité sur pied de guerre 1 st.

Reeks G : Militaire collaboratie

- GS 4 SS-Abschnitt Flandern. Ref. Schulung.
Omzendbrieven 1943 2 st.

Reeks H : Krijgsgevangenen

- H II Diverse i.v.m. Stalag XI B

Reeks J : Belgisch en Duitse processen

- JB 11,5 Door H. Halin verzameld dossier over Verbelen en cons.
- JB 36 Conseil de Guerre Bruxelles. Dossier ten laste Demets F., 1949 (zaak Lauenau) 1 dossier
- JF 7 Unterlagen aus dem Nürnberger Verfahren IMT : Juristen, Volkstum, Krupp, Weizsäcker, OKW. Nu met inventarislijst 32 archiefrekken

Reeks JP : dagboeken en manuscripten

- JP 752 E. DE CONINCK. Prelude tot 4 september 1944.
- JP 753 Abraham NESJATEN. Mémoires.
- JP 754 Jan VAN CALSTEREN. (Aktiviteiten in het verzet).
- JP 755 Albert MAURICE. Mobilisation 1939-40 - 10 mai 1940 - Stalag XIB. Journal de captivité 18 juin 1940 - 3 février 1943.
- JP 756 E. HELLEBAUT. Légion Belge Wallonie. Historique sommaire (met : Défense de Victor Matthys)
- JP 758 Emile CHARDOME. Aventures de guerre (Grune 1944-45).
- JP 759 Marcel VIERSTRAETE. Observations sur le livre d'André L'Hoist : "La Guerre 1940".
- JP 760 Emmanuel MICHEZ. Les Belges au Portugal 1940-45.
- JP 761 Jules WOLF. Dans l'ombre et le silence.
- JP 762 Gen.-Maj. e.r. F. TEMMERMAN. La Compagnie Indépendante des Parachutistes Belges.
- JP 763 Pierre DERRIKS. 1940 (Journal d'un fonctionnaire de la Province de Limbourg).
- JP 764 Onderzoek Werkgroep inzake de tweede wereldoorlog van de Historische Kring te Kesteren.
- JP 765 Gaston VANHEES. Notes d'évacuation.
- JP 766 Andre SERVIN - P.-H. SIMON. En souvenir du 16e F.U.

- JP 767 Oscar HUGE. Du 10 au 28 mai 1940 (Notre campagne de 18 jours).
- JP 768 E. BUYL. Schoollopen in oorlogstijd. Operatie "Pit en Stake".
- JP 769 A. BUISSET. Mémoire sur l'état actuel des élèves de l'enseignement moyen.
- JP 770 A. DEMETS. (Een Belgisch aalmoezenier in Groot-Brittannië).

Reeks L : Belgen te Londen

- LK 14 Office de la Correspondance familiale 1 st.
- 3 LM RNB Leopoldstad. Nieuwsuitzendingen, 1942-43.
1 dossier
- LL 2 Belgische Ambassade Londen. Rapporten economische toestand Groot-Brittannië, 1947.
5 ex.
- LO 5 CEPAG, Sous-comité radio-presse
- LP 5 Documentatie Belgische scholen in Groot-Brittannië 1 dossier

Reeks M : Bezettende overheid

- M 14 Reichsstelle Eisen & Stahl m.b.t. België
1 dossier
- M 15 AO Landesgruppe Belgien 3 dozen
- MA 14 Jungclaus over Pflichterfüllung, aug. 1944 1 st.
- MK 12 Festungsbau Batl. 12. Merkblätter enz., 1941-43
1 farde
- ML 4 Bauleitung der Luftwaffe Florennes. Infrastructuur (plannen), 1943
1 dossier
- MO 19 OFK/Werbestelle Brüssel 1 dossier
- MP 1 BDC-supplementen : personalia
- MT 3 Todt, Einsatzgruppe West. Omzendbrieven, 1941-42
1 dossier
- MV 18 Devisenschutzkommando. Nu met inventarislijst

Reeks P : Persoonlijke documenten

- PB 18 Baron BOEL. Belgische Economische Missie.
- PC 16 W. CLAEYS. Repatriëring.
- PC 17 M. CHRISTOPHE. Werk in Duitsland.
- PC 18 J. CALLENS. Vlaamsch Geneesherenverbond.
- PD 51. J. DELVAUX de FENFFE. Onafhankelijkheidspolitiek ; na-oorlog (supplement)
- PD 53 Cdt. DE SCHREVEL. Franse inlichtingsdienst.
- PG 22 L. GENTY. Verzet (na-oorlog).
- PG 23. J.A. GORIS. New York world fair 1940.
- PL 16 Vicaris LEBAS. Katholicisme (Quesmes).
- PM 20 A. MOOCK. Flugblätter.
- PM 21 A. MAURICE. Krijgsgevangenschap ; bezet Duitsland.
- PM 22 G. MARIN. Tewerkstelling.
- PS 17 M. STYNS. Belgen te Londen.
- PS 18 A. SIMOENS. Geheim Leger ; patriottisme.
- PT 6 A. TALPE. Krijgsgevangenschap ; tewerkstelling.
- PV 35 A. VANWELDE. Militaire politie 1945.
- PV 36 J. VAN GENECHTEN. Belgen te Londen : propaganda.
- PV 37 M. VIERSTRAETE. Veiligheid van de Staat.

Reeks R : Verzet

- 2 R 4 (A.S.) Corps Franc Gérard. Historique 1 st.
- 2 RE Een nieuwe onderreeks : L.O.M.O. (onderwijs)
- 10 R 3 NKB Antwerpen. Bevrijding, 1944 1 doss.
- 14 R 1 Historique L. 100 1 doss.

Reeks T : Wegvoering

- T 21 Breendonk 1 doos
- T 22 "Liège et ses hauts lieux du souvenir" (dossier Simoens) 4 fardes

Reeks V : Ondernemingen en economische groeperingen

- V 6 Zentraltextilgesellschaft m.b.H.
(rekeningen Zeevaartagentuur Freyman & Van Loo,
Peter Kaiser Wehrmachtformulare, Banque de
Bruxelles) 3 dossiers
- V 7 Cie belge des Freins Westinghouse s.a.
(bilans 1941-43) 4 dossiers
- V 8 SABENA
L'effort de guerre de la - (30/3/45) 1 rapport
- V 9 IWECO (Produits tréfilés) 1 dossier
- V 10 SIPHO Service International Photographique
1932-44 1 doos
- V 11 Union Pétrolière Belge
Ordonnance n° 1, 26/7/40 1 st.

Reeks W : Verzamelingen

- W 12 Supplement bevrijding Antwerpen.
- W 20 Bevrijding Leopoldsburg en kamp. Documentatie
en getuigenissen. 1 dossier
- WE Een nieuwe reeks Etranger/Buitenland waarin
deels "gereorganiseerd", deels nieuw materiaal:
- WE 1 Duitsland
 - 1 WE 1 (Department of Defense)
Fuehrer directives and other top level
directives of the German Armed Forces
1939-41 mic. 177
 - 2 WE 1 Auswärtiges Amt/Deutsche Botschaft Brüs-
sel
cf. NFWO/FNRS
Wilhelmstrasse
- WE 2 Frankrijk

- 1 WE 2 Documenten Daladier
(Inventaris en copie FNSP Paris)
1 dossier
- 2 WE 2 Secret. Réunions du Conseil Suprême
(Franco-Britannique)
mars-avril 1940
(papiers Reynaud)
1 dossier
- 3 WE 2 Préfecture du Nord. Service d'Infor-
mation
Rapports 1939-40 mic. 118

- WE 3

Groot-Brittannië

- 1 WE 3 War Cabinet. Minutes, memoranda, con-
clusions
1939-40 classeur reeks WE 3
- 2 WE 3 War Office, Air Ministry, Ministry of
Defence
(misc., o.a. SHAEF)
1943-45
ibid.
- 3 WE 3 Foreign Office
Belgium 1940-45 ; Political Warfare
Executive
1941-45
- 4 WE 3 BBC (Written Archives Centre)
Closed

- WE 4

Italië

- 1 WE 4 Ministero della Cultura popolare
Ministero dell'Interno, Direzione Gene-
rale Publica Sicurezza
Mic. 69 1-2
- 2 WE 4 Ministero degli Affari esteri
 - Telegrammi Ambasciata Bruxelles
1939-40
1943-45
 - Andere gezantschappen, vooral Lissabon
1940-44 2 dossiers

1 WE 5 OSS London - Special Operations Branch
- Secret Intelligence Branch
1944-45 classeur WE 5

2 WE 5 State Department/Belgium
Ambassadeur Cudahy aan Department
1940 id.

- WE 6

WE 6 Ambassades aan Politisches Department,
Bern

- Madrid (1940)
- London (1939-40)
- Berlin (1939-40)
- Paris (1939-40)

1 dossier

- 26

Nationaal Comité XXXe verjaardag Bevrijding
1 omslag

- 27

Amicale du Fort de Battice 1 omslag

- 28

Internationale des Résistants à la Guerre
1 omslag

2. Fototheek

Dank zij de deskundige medewerking van een gewetensbezwaarde, de heer Gerrit Pearce, werden tot nu toe de foto's over Polen, Tsjechoslovakië, Hongarije, Bulgarije, Letland en Litauen geklasseerd en geïnventariseerd. Deze fondsen zijn dan ook toegankelijk voor het publiek.

Frans SELLESLAGH

3. Fonothek

Ingevolge een overeenkomst tussen het Centrum en de B.R.T., werden van januari tot eind mei 1988 alle in het Centrum bewaarde nederlandstalige platen van Sender Brüssel op band gekopieerd. De B.R.T. leverde de technische apparatuur en stelde gedurende vijf maanden een technicus ter beschikking om deze moeilijke klus te klaren. In ruil kopieerde de B.R.T. voor het Centrum de banden op cassettes. Met de inventarisering van die cassettes is men thans volop bezig. Het ligt ook in de bedoeling van de B.R.T. de franstalige platen van Sender Brüssel integraal te kopiëren.

In 1988 kreeg het Centrum eveneens twee keer het bezoek van de heer Walter Roller van het Deutsches Rundfunkarchiv te Frankfurt a/Main, die er de resterende duitstalige platen kwam beluisteren. De B.R.T. zal die laatste opnamen voor hem op band zetten (over de kontakten Centrum-Deutsches Rundfunkarchiv, zie vorige uitgaven van de *Mededelingen*).

Frans SELLESLAGH

4. Brochures

De ordening van de brochures van het Centrum, in oktober 1984 begonnen door Frank Seberechts en voortgezet door Rik Hemmerijckx, is nu bijna beëindigd. 85% van de brochures zijn op dit ogenblik geclasseerd. Herinneren wij eraan dat de ordening per land van uitgave gebeurde. Per land is er vervolgens een thematische of chronologische onderverdeling in functie van de belangrijkheid van de collectie. De landen worden aangeduid met hun internationaal erkende afkortingen.

Wijzen wij er nog op dat de brochures in de algemene thematische en alfabetische catalogus worden opgenomen. Telkens worden zoweel mogelijk verwijzingen ingelast om het de lezer zo gemakkelijk mogelijk te maken.

Br A	: Oostenrijk. Chronologisch. 40 brochures
Br Al.	: Albanië. 1 brochure
Br Arg.	: Argentinië. Chronologisch. 2 brochures
Br B	: België. Thematisch. 2078 brochures
Br BG	: Bulgarije. Chronologisch. 2 brochures.
Br BRD	: Duitse Bondsrepubliek. Thematisch. 75 brochures
Br C	: China. 1 brochure.
Br CDN	: Canada. Chronologisch. 35 brochures
Br C5	: Tsjechoslovakije. Chronologisch. 49 brochures
Br D	: Duitse Rijk (1919-1945). Thematisch. 1510 brochures
Br DDR	: Duitse Demokratische Republiek. Thematisch. 47 brochures.
Br DK	: Denemarken. Chronologisch. 10 brochures
Br DZ	: Algerije. Chronologisch. 4 brochures

Br E : Spanje. Chronologisch. 15 brochures
 Br EAK : Kenia. Chronologisch. 4 brochures
 Br EAU : Oeganda. 1 brochure
 Br EG : Egypte. Chronologisch. 2 brochures
 Br F : Frankrijk. Thematisch. 276 brochures
 Br GB : Groot-Brittannië. Thematisch. 1108 brochures
 Br GR : Griekenland. Chronologisch. 10 brochures
 Br H : Hongarije. Chronologisch. 2 brochures
 Br I : Italië. Thematisch. 61 brochures
 Br IL : Israël. Chronologisch. 16 brochures
 Br IND : India. Chronologisch. 3 brochures
 Br J : Japan. Chronologisch. 6 brochures
 Br JA : Jamaica. 1 brochure
 Br L : Luxemburg. Chronologisch. 16 brochures
 Br Mex : Mexico. 1 brochure
 Br N : Noorwegen. Chronologisch. 16 brochures
 Br NL : Nederland. Thematisch. 256 brochures
 Br NZ : Nieuw-Zeeland. 1 brochure
 Br P : Portugal. Chronologisch. 19 brochures
 Br PL : Polen. Chronologisch. 89 brochures
 Br R : Roemenië. Chronologisch. 13 brochures
 Br RL : Libanon. Chronologisch. 2 brochures
 Br RSA : Zuid-Afrika. Chronologisch. 8 brochures
 Br S : Zweden. Chronologisch. 2 brochures
 Br SF : Finland. 1 brochure
 Br SU : USSR. Chronologisch. 52 brochures
 Br UNO : Volkenbond/UNO.
 Drie reeksen : - Volkenbond 1919-1914 :
 33 brochures
 - Verenigde Naties 1941-1945 :
 25 brochures
 - UNO na 1945 : 36 brochures
 Br USA : USA. Chronologisch. 151 brochures.
 Br WAN : Nigeria. 1 brochure
 Br Y : Joegoslavië. Chronologisch. 13 brochures
 Br YV : Venezuela. 1 brochure
 Br Z : Zambia. 1 brochure
 Br ZRE : Zaïre. Chronologisch. 11 brochures

M.b.t. België zijn de voornaamste thema's :

1. Verdinaso
2. VNV
4. Vlaamse beweging
5. Katholieke wereld
6. Liberale wereld
7. Socialistische wereld
8. Verzet
9. Rex
10. Repressie - Epuratie - Amnestie
12. Communistische wereld
13. Uiterst rechts
15. België in de emigratie
18. Dagelijks leven

- 23. Onderwijs
- 24. Pro-Duitse propaganda
- 26. Wallonië en Waalse beweging
- 27. Koningskwestie

Chantal KESTELOOT

C. PUBLIKATIES EN VOORDRACHTEN

1. Publikaties van het Centrum

In het voorjaar rolden de *Bijdragen-Cahiers* nr. 11 van de pers. Stellen wij in het kort de artikels voor :

- Albert DE JONGHE, *Aspekten van de wegvoering van Koning Leopold III naar Duitsland (7 juni 1944)*.

Met dit uitgebreid artikel vatte de auteur eens te meer een heet hangijzer uit de bezettingstijd aan. Hij liep niet om de hete brij heen, maar onderwierp alle aspecten van de wegvoering aan een grondige analyse.

- Fabrice MAERTEN, *Aspects de la libération dans le Brabant wallon (septembre 1944 - début février 1945)*.

Naar aanleiding van een in 1985 aan de U.C.L. gehouden seminarie, stelden achtentwintig studenten, o.l.v. Prof. J. Lory, monografiën op over de bevrijding van Waals-Brabant, waarvan de auteur hier een synthese brengt. Het artikel toont aan hoe die streek de gebeurtenissen van september 1944 beleefde en zich na vier jaar bezetting langzaam herstelde.

- Jean-Claude BURGELMAN, *Het belang en de betekenis van de oorlog voor het Belgisch omroepbestel*.

Eigenaardig genoeg beïnvloedden noch de oorlogsgebeurtenissen, noch het verzet op radiogebied - beter bekend als de "Zending Samoyède" - dat naoorlogse omroepbestel. Volgens de auteur werden latente vooroorlogse plannen en intenties inzake overheidskontrole op het omroepbestel na de bevrijding gewoon voltooid en betekende de tweede wereldoorlog in dat opzicht geenszins een cesuur.

- Isabelle JONES, *La mission économique belge à Londres (20 juillet - 31 décembre 1940). Le baron Boël et l'engagement de la flotte belge dans l'effort de guerre allié*.

Van zodra Duitsland in mei 1940 België was binnengevallen, stuurde de Belgische regering baron Boël, die in de economische wereld gezag en aanzien genoot, naar de Geallieerden. Hij was belast met de opdracht België te integreren in het Frans-Brits economisch coördinatiecomitee, dat

in het begin van de oorlog was opgericht om de bevoorrading van de legers te centralizeren.

Na deze vier interessante artikels bevatten de *Bijdragen* tenslotte de *Bibliografie van de in 1986 verschenen publikaties over België tijdens WO II*, samengesteld door Willem C.M. Meyers.

In het kader van de politiek van co-producties bezorgde het Centrum eveneens in het voorjaar 1988 samen met de UFSAL-vakgroep geschiedenis een begeleidende publicatie bij de tentoonstelling "*Schoollopen in oorlogstijd*". Aan bod komen een bezet land, vier magere jaren, het schoolleven, herziene schoolboeken, het stripverhaal, jeugdbeweging, het wereldje van amusement en ontspanning, radio-uitzendingen voor de jeugd en nazipropaganda bestemd voor jongeren.

Elders in deze *Mededelingen* trouwens gaat Patricia Vermeeren, mede-organisator van de tentoonstelling, verder in op een en ander.

D. MARTIN

2. Publikaties van het wetenschappelijk personeel en de correspondenten

Jean BOURGUET

- Een artikelenreeks "*SS et Gestapo*" in *Bulletins* N°s 22, 23, 24 van de '*Amicale des Partisans Armées*' (Sec. Aywaille).

Alain DANTOING

- *Avril 1937 : le Cardinal Van Roey condamne le rexisme*, in *les Grands Evénements du XXe siècle*, Bruxelles, Reader's Digest, 1987, pp. 130-133.

- Recensies :

Xavier de MONTCLOS, *Les Chrétiens face au nazisme et au stalinisme. L'épreuve totalitaire 1939-1945*, Paris, Plon, 1983, in *Revue d'Histoire ecclésiastique*, t.LXXXI, 1986, 3-4, pp. 613-623.

Roger KEYES, *Un règne brisé. Léopold III, 1901-1941*, Gembloux, Duculot, 1985, in *Revue belge d'Histoire contemporaine*, t.XVII, 1986, 3-4, pp. 511-531.

José GOTOVITCH

- *Les relations socialistes-communistes en Belgique sous*

L'occupation in L'occupation en France et en Belgique 1940-1944, Revue du Nord, n° 2 spécial hors série, 1988, Vol II, pp. 809-902.

- *Résistance en Belgique et dans le Nord de la France. Rapport introductif*, in *L'occupation en France et en Belgique 1940-1944*, Revue du Nord, n° 2 spécial hors série, 1988, pp. 753-760.
- *Introduction, La Belgique et la guerre civile d'Espagne*, Revue Belge d'histoire contemporaine, N° spécial, XVIII, 1987, 1-2, pp. 7-12 (i.s.m. Els Witte)
- *Faux Passeports pour la Révolution in Charles Plisnier entre l'évangile et la révolution*, Etudes et documents rassemblés par Paul Aron, Bruxelles, Editions Labor, 1988 (Archives du Futur), pp. 19-39. (i.s.m. Anne Morelli)
- *Perspectives européennes dans la Résistance et à Londres durant la guerre in La Belgique et les débuts de la construction européenne de la guerre aux traités de Rome*, Louvain, Ciacco, 1987, pp. 39-50.

Chantal KESTELOOT

- *La tradition de la guerre d'Espagne dans la presse clandestine (1940-1944)* in Numéro spécial de la Revue Belge d'Histoire contemporaine : La Belgique et la guerre civile d'Espagne, 1ère partie, XVIII, 1987, 1-2, pp. 465-480.
- *Medewerking aan "Enquête relative aux militants wallons de l'après-guerre". Mémoires de la communauté française wallonie - Bruxelles*, Centre d'Histoire de la Wallonie et du Mouvement wallon, Mont-sur-Marchienne, Institut Jules Destrée, 1987, 4 vol.
- *Inleiding van Inventaire des Archives Alix et Renaud Dumont de Chassart*, Bruxelles, Archives générales du Royaume, 1988 (i.s.m. Nadine Naisse)
- *Le Mouvement Populaire Wallon et la prise de conscience politique du mouvement wallon (1961-1965)* in *Cahiers Marxistes*, februari-maart 1988, nr 157-158, pp. 54-67.
- *Medewerking aan Chronique de la Belgique*, Bruxelles, Elsevier, 1987.
- *La mort en face* in *Regards*, nr. 209, 16-29-VI-1988, p. 26.

Fabrice MAERTEN

- *Aspects de la libération dans le Brabant Wallon (septembre 1944 - début février 1945)*, in *Cahiers du C.R.E.H.S.G.M.*, nr. 11, maart 1988, p. 121-160.

Dirk MARTIN

- *Les universités belges pendant la deuxième guerre mondiale in L'occupation en France et en Belgique 1940-1944*, t.1 (Revue du Nord n° 2 hors série, 1987), p. 315-336.
- *De roerige jaren dertig* in *Muziek en Woord*, oktober 1987, nr. 157, p. 32-33.
- *De mondelinge documentatie in het Centrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Over mondelinge geschiedenis gesproken*. VVBAD, Antwerpen, 1987 (Bibliotheekkunde, 39), p. 129-147.

Willem C.M. MEYERS

- *Les autorités communales belges au début de l'occupation*, in *Revue du Nord - n° 2 hors série - collection histoire*, 1987, tome 1, p. 195-218.
- *Het Vlaams nationaal gevoel, in 1585 : op gescheiden wegen... Handelingen van het colloquium over de scheiding der Nederlanden*, gehouden op 22-23 november 1985, te Brussel, uitgegeven door J. Craeybeckx, F. Daelemans, F.G. Scheelings, Brussel, Centrum voor sociale structuren en economische conjunctuur VUB - Leuven, Peeters, 1988, p. 269-280.
- *Medewerking aan Bibliografie van de Geschiedenis van België 1986* in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LXVI - 1988 - 2, p. 329-430.
- (samen met Christine Van der Cruyssen) *Jeugdbeweging*, in *Schoollopen in oorlogstijd. Het dagelijkse leven van middelbare scholieren tijdens de Duitse bezetting (1940-1944)*, Brussel, UFSAL-NSCWO II, 1988, p. 37-42.

Rudi VAN DOORSLAER

- *Le paradoxe du délire nazi* in *Points critiques* n° 30/31 - octobre 1987 - *Revue trimestrielle de l'UPJB*
- *Het verzet in Mijlpalen van de 20ste eeuw in België*, Brussel, Reader's Digest, 1987, p. 158-161. (i.s.m. Etienne Verhoeyen)

- *Le refus*, in *Les Grands Evénements du XXe siècle en Belgique*. Brussel, Reader's Digest, 1987, pp. 158-161.
(i.s.m. Etienne Verhoeyen)
- *La police belge et le maintien de l'ordre en Belgique occupée* in *Revue du Nord*, n° 2 spécial hors-série 1987, pp. 73 tot 101.
(L'occupation en France et en Belgique 1940-1944
Actes du Colloque de Lille - 26/28 avril 1985 - Tome 1)
- *De paradoks van de nazi-waanzin*, Knack - 3.VI.1987, pp. 81-82.
- *De al te kleine oorlog van Hélène Moszkiewiez*, Knack, 27.V.1987, pp. 73-75.
- *Macht en onmacht in bezettingstijd, het geval België*, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 102 (1987)-4, pp. 610-617.
- *De Internationale Brigaden : de vrijwilligers uit België. Een status quaestionis*, in *BTNG*, XVIII, 1987, 1-2, pp. 159-163.
- *Joodse vrijwilligers uit België in de Internationale Brigaden. Een portret van een vergeten generatie ?* in *BTNG*, XVIII, 1987, 1-2, pp. 165-185.
- *Poolse vrijwilligers uit België in de Internationale Brigaden*. (i.s.m. Frank Caestecker), in *BTNG*, XVIII, 1987, 1-2, pp. 215-241.
- *De Spaanse burgeroorlog en de eenheid van links : de communistische interventie*, in *BTNG*, XVIII, 1987, 1-2, pp. 393-397.
- *Lexicon. De tijd der vergelding en Het Verzet. Partim : Het Verzet*, (i.s.m. H. Van De Vijver, E. Verhoeyen en F. Van Meerbeeck) Brussel, BRT-Instructieve Omroep, 1988, pp. 60-95.

Jean VANWELKENHUYZEN

- *Aux sources de la Question royale. - Quand les chemins se séparent : mai, juin, juillet 1940*, Gembloux, 1988, Editions Duculot.

3. Voordrachten van het wetenschappelijk personeel en de correspondenten

Jean BOURGUET

- *"La résistance en Ourthe-Amblève"*, 21 mei 1988 - Remouchamps, Amicale du 6e Bataillon de Chasseurs Ardennais.

Chantal KESTELOOT

- *Le Mouvement wallon catholique, Rénovation wallonne*, voordracht Université de Liège voor het Institut Jules Destrée, 11 mei 1988

Fabrice MAERTEN

- *La résistance dans le Borinage*, 24 februari 1988, Cercle d'histoire et d'archéologie de Saint-Ghislain et de région te Saint-Ghislain.
- *La résistance dans le Tournaisis*, 5 mei 1988, Société Royale d'histoire et d'archéologie de Tournai, te Doornik.
- *La résistance dans la région Ath-Lessines*, 22 mei 1988, Cercle Royal d'histoire et d'archéologie d'Ath et de la région et musées athois, te Ath.
- *La résistance à Mons*, 15 juni 1988, Société d'histoire de Mons te Bergen.

René MATHOT

- *Hitler en Belgique et en France en juin 1940. Ses activités et entretiens politiques et militaires.*
- Bouchain (Frankrijk), Les Anciens du 51 régiment, 24 mei 1987;
- Loverval, Institut Notre-Dame, 4 februari 1988;
- Rocroi (Frankrijk), Les Amis des Remparts, 5 maart 1988;
- Frasnes lez Couvin, Fifty One, 28 mei 1988.

Rudi VAN DOORSLAER

- *Het joods verzet in België en de hulp aan vervolgte joden*, Vereniging ter bevordering van de Nederlandse taal binnen de joodse gemeenschap, Antwerpen, Romi Goldmuntz Centrum, 27 oktober 1987.
- *Achtergronden van het politiek-politioneel werk als spiegel van het maatschappelijk gebeuren tijdens de jaren '30*. Stichting "Het Rijkspolitiemuseum", Amsterdam, Rijks-

politiecentrum , 21 november 1987.

- *Joden en verzet in België*. Joodse gemeenschap Gent, 21 februari 1988.
- *De Kerk en de katholieke zuil in de tweede wereldoorlog*, K.U.Leuven - Afdeling Geschiedenis van de Nieuwste Tijd, Postgraduate Seminarie, 28 mei 1988.

Jean VANWELKENHUYZEN

- *"La prise du fort d'Eben-Emael en mai 1940"*, voordracht voor "Brain Trust" (op aanvraag van Jean Bloch), 19 september 1987
- *"Les mystères de Mai 1940"*, voordracht te Court-St-Etienne, voor de plaatselijke afdeling van de Parti Réformateur Libéral, op uitnodiging van J. Goblet d'Alviella.

Jacques WYNANTS

- *Une traître au Front de l'Indépendance à Verviers en 1943*. Société Verviétoise d'archéologie et d'histoire, 28 februari 1987.

4. Radio- en TV-uitzendingen

E. DE BRUYNE

- Deelname aan de uitzendingen van J. Cogniaux over Degrelle, in het debat van 18 maart 1988 (RTBF).

Alain DANTOING

- Deelname aan het TV-debat na de tweede uitzending van *Vers la collaboration*, in de RTBF-reeks *Degrelle. Face et revers* 18 maart 1988.

Chantal KESTELOOT

- Interview BRT-radio ter gelegenheid van het verschijnen van het boek van Fred Kupferman over Pierre Laval, met Roland Van Opbroecke, 6 december 1988.
- I.s.m. Mark Van den Wijngaert, interview BRT-radio ter gelegenheid van het verschijnen van het werk van Marc Ferro over Pétain, met Roland Van Opbroecke, 20 december 1988.

- I.s.m. Mark Van den Wijngaert, interview BRT-radio ter gelegenheid van het verschijnen van het werk van Bernard Oudin over Aristide Briand, met Roland Van Opbroecke, 12 juli 1988.

Wim MEYERS

- Deelname aan het debat aansluitend op de RTBF-uitzending *Degrelle. Face et revers. 2. Vers la collaboration*, uitgezonden op 24 maart 1988.
- Door de KRO-TV (Nederland) geïnterviewd over de rol van Wies Moens tijdens de bezetting voor de actualiteitsrubriek "Brandpunt" op zaterdag 15 augustus 1987.

Rudi VAN DOORSLAER

- Medewerking debat-Degrelle RTBF, uitzending van 17 maart 1988
- Interview met René Campé naar aanleiding van het verschijnen van het speciaal nummer van het BTNG over België en de Spaanse Burgeroorlog (i.s.m. J. Gotovitch).
- Interview BRT-Actueel i.v.m. Berlin Document Center.

KRONIEK

Zopas promoveerde José Gotovitch met de grootste onderscheiding tot doctor in de geschiedenis.

Wij publiceren dan ook graag de tekst van de openbare verdediging van zijn thesis op 23 juni 1988 in de Fakulteit Letteren en Wijsbegeerte van de ULB, thesis getiteld *"Le Parti Communiste de Belgique 1939-1944. Stratégie nationale et stratégie locale : la Fédération bruxelloise"*.

De K.P.B. 1939-1944

Sedert de verovering van het Algemeen Kiesrecht in België gaf de opdeling van het politieke landschap onder de drie grote politieke families weinig kans aan eventuele pretendenten.

Vanaf 1932 echter slaagde de Kommunistische Partij erin zich in dat landschap te vestigen, er te blijven en zich er te ontwikkelen in die mate dat zij na de oorlog door sommigen als een echte hypotheek op de toekomst van de Belgische maatschappij aanzien werd.

Traditie en konventie willen dat de massa-basis en de bloei van de KPB samenhangt met haar rol tijdens de bezetting, en haar ondergang met de koude oorlog.

Die hypothese, die trouwens zou gelden voor alle Westeuropese kommunistische partijen, kadert in een enigszins mechanistische opvatting van de geschiedenis en houdt helemaal geen rekening met de zeer verschillende wijze waarop de teruggang van diezelfde partijen tijdens de "ijstijd" gebeurde.

Deze toch elementaire vaststelling noopt tot de analyse van elk geval apart, van de nationale geschiedenis waarin elke KP zijn plaats vindt.

M.b.t. België hebben de gekende gegevens er ons intuïtief toe gebracht de traditionele problematiek om te keren. Wij vroegen ons af de specifieke redenen voor de vlugge teruggang van de KPB vanaf 1937-48, uitmondend in de verkiezingsresultaten van 1949, niet reeds aantoonbaar waren in de periode die meestal aanzien wordt als haar meest succesvolle. M.a.w. wij hebben gepoogd te onderzoeken of precies de elementen die als uiting van haar macht werden aanzien, eigenlijk geen verlies van inhoud en marginalisatie in zich droegen. In dit heel andere perspectief zou de elektorale top van 1946, met de beste resultaten die de partij in België ooit behaalde, niet de overwinning geweest zijn die bevestigde dat de partij doorheen de oorlog nu definitief grootwas geworden,

maar integendeel de eerste nederlaag uit de na-oorlog.

Aldus dwingt deze problematiek ons de plaats van de K.P. in de Belgische maatschappij te onderzoeken. Ons onderwerp situeert zich dus midden in de politieke geschiedenis van de oorlog en zijn onmiddellijke gevolgen, een periode die tot nu toe door de historici nauwelijks onderzocht werd.

Twee basisvragen duiken dan op, waarvan niet de minst delikate die is van de verhouding tussen de auteur en zijn onderwerp. De geschiedenis van de Kommunistische Partij is lange tijd een voor navorsers explosief gebied geweest : langs alle kanten werd hen geboden partij te kiezen. Ik was in dit verband een "geval" dat daar zeker niet omheen kon : ik groeide op in het kommunistische milieu en koesterde de Spaanse burgeroorlog en het Verzet als "souvenirs héroïques non vécus" zoals Régis Debray het zo mooi zegt.

Dat ik vertrouwd was met het onderwerp, vergemakkelijkte de bestudering van de bronnen maar maakte de gevoelsmatige breuk die de navorsers moet voltrekken om te kunnen schrijven, nog moeilijker.

De K.P. bestuderen en dat doen aanvaarden als een objekt van analyse zoals alle andere, vormt dus het basisprincipe van ons onderzoek.

Wij onderschrijven trouwens volledig de stelling van Marc Bloch dat passief observeren de geschiedschrijving niet bevordert. Wij zijn ervan overtuigd dat een bepaalde betrokkenheid de kritische zin scherpt.

Deze tweede methodologische vòòronderstelling heeft te maken met het onderwerp zelf van de studie. In het "discours" van de Kommunistische Partij wordt voortdurend verwezen naar haar geschiedenis, wat ook in haar argumentatie wordt verwerkt. In die context kreeg de oorlog een heel bijzondere betekenis. Voor de meeste Westeuropese K.P.'s vormde deze tegelijkertijd een periode van legitimatie, een verplicht deel van de pedagogie van de militant en bijna een herbronning van de partij.

Een onverbiddelijke historische kritiek toepassen op die jaren, is precies dààr in het kommunistische kollektieve geheugen graven waar dit bijzonder gevoelig is.

Inderdaad, het ontbreken van een geschreven traditie belette niet dat bij de bevrijding in de geesten een onrealistisch epos ontstond. Het kwam er dan op aan die vervorming te onderkennen om tot de werkelijkheid van de oorlogsjaren door te dringen.

Deze voorafgaandelijke opmerkingen gesteld zijnde, moest de invalshoek (of -hoeken) bepaald worden. Afgeleid uit de

geschiedenis bepaalt en rechtvaardigt de theorie de kommunistische praktijk. Vandaar de noodzaak de teksten, de woorden zelfs, te bestuderen en rekening te houden met de plaats waar ze ontstonden : natuurlijk de KPB te Brussel, de Internationale te Moskou maar ook haar Brusselse antenne. Men moet inderdaad zoeken naar de dialektiek die deze diverse direktiecentra verbindt.

Alleen zo kan de vorser de beruchte kommunistische "langue de bois" ontcijferen. Deze is een projektie van het hiërarchische systeem waarvan zij zelf de uitdrukking is.

In een periode waarin de analyse vernieuwd wordt, bevat het discours tegenstrijdige elementen die het resultaat zijn van het ontstaan van nieuwe ideeën naast de oude. Deze zullen pas verdwijnen na de officialisatie van de nieuwe lijn. Die gang van zaken maakt - naargelang de bedoelingen - totaal tegenovergestelde lezingen mogelijk. De historicus echter moet een onderscheid maken tussen wat tot het verleden behoort en wat de toekomst aankondigt.

In die optiek menen wij enkele nieuwe "lezingen" en documenten te hebben ontdekt.

Maar niet verder gaan dan dat, zou van een enge visie op de geschiedenis getuigen vermits de KP zelf de praktijk tot toetssteen van de theorie maakt. Daarmee zou men in dezelfde val lopen als de partij, nl. praxis noemen wat enkel een "discours" erover is.

Onze werkwijze maakt het noodzakelijk de materiële sporen te onderzoeken : stakingen, aanslagen, vlugschriften, sluikbladen. Dat blijft echter enkel de buitenkant. Om een werkelijkheid te vinden ontdaan van abstrakties en mythen ("arbeidersklasse", "werkers", ...) om de realiteit van cijfers, van richtlijnen, van organigrammen te vatten, kozen wij voor degene die de woorden in geschiedenis omzet, degene waarop beroep wordt gedaan en die handelt, degene die uiteindelijk overwinning of nederlaag van een partij in zijn hand heeft : de militant. Omdat wij de werkelijkheid van de Kommunistische Partij wilden bestuderen, begonnen wij een zoektocht naar "de" kommunisten wat uitmondde in een kollektieve biografie van een kollektief wezen. Men zal begrijpen dat om een dergelijk onderzoek mogelijk te maken het logisch was om een konkrete groep te kiezen : de Brusselse federatie van de K.P.

De opbouw van dit werk is nu duidelijk : een konfrontatie van de internationale strategie met de nationale politiek en van deze laatste met de praktijk op het terrein.

Die afwisseling vindt men ook terug wat de bronnen betreft. De (onbestaande) Belgische bibliografie i.v.m. ons onderwerp kunnen we vlug vergeten. Ons werk steunde voor een essentieel stuk op de mondelinge enquête. Vlug worden daarbij

de gaten in de kommunistische herinnering duidelijk. Wegens de reeds aangehaalde kenmerken heeft de kommunistische militant het moeilijk om over zichzelf te praten. Hij wil "geschiedenis" vertellen en, vaker nog, een beeld van de periode in kwestie geven zoals hij denkt dat de KP dat wil. Wat de historicus nu juist verwacht, nl. de individueel afgelegde weg, is voor de militant totaal onbelangrijk. Ander klassiek verschijnsel : de witte vlekken. "Renegaten", "verraders" bestaan niet meer. Maar er is nog een witmaker die banaler is en vaker gebruikt wordt dan men denkt : het spoor van degenen die na de oorlog uit de partij stapten, werd zeer vlug uitgewist, niet alleen door degenen die bleven maar ook tot meerdere eer en glorie van de heiligen van het partisanenepos.

Er is tenslotte het beruchte "partijgeheim". Wij hebben het helemaal moeten uitzoeken en ondervonden dat het niet makkelijk was. Niet alleen snoert het de trouwe militanten na 40 jaar nog steeds de mond maar het werkt zelfs na bij bepaalde slachtoffers van nochtans dramatische uitsluitingen. Dit vormt een van de hoofdkenmerken van het kommunistische wereldje.

Maar er is ook wat we de "a-kommunistische" herinnering zouden kunnen noemen. Men bemerkt ze m.n. bij die partijleden die tijdens de koude oorlog afstand namen van de K.P. en die hun korte lidmaatschap als een te verbergen vuile ziekte zien.

Er zijn verschillende exemplarische gevallen - zoals dat van die ex-kabinetsattaché die topambtenaar werd, of nog die commissaris op rust van de Staatsveiligheid - waarin alleen het bestaan van onweerlegbare documenten toelieten dit essentiële element van de oorlogsbiografie bloot te leggen dat de geïnterviewde zorgvuldig weglief.

Dat brengt ons ertoe met anderen te stellen dat het noodzakelijk is parallel met de mondelinge enquête - indien deze verder gaat dan de mentaliteitsgeschiedenis - over archiefmateriaal te beschikken. Gelukkig voor ons als navorser beantwoordde de kommunistische klandestiniteit aan die eis : zij bracht inderdaad bijzonder veel documenten voort. Het ging hem hier niet om een onverantwoorde bureaukratische aberratie, maar vormde in een periode van klandestiniteit de "vertaling" van de wil tot controle van een structuur waarvan de delen mekaar niet kenden. Het was de prijs voor de politieke discipline, om niet te spreken van de militaire discipline. De verslagen die van laag tot hoog in de organisatie gevraagd werden en telkens gewikt en gewogen in het hogere echelon, moesten elke ontsparing beletten. De historicus kan daar vandaag mee werken.

Maar natuurlijk moesten de niet vernietigde stukken eerst gevonden worden. Bij onze zoektocht naar getuigen onder de bekende, ex- of vergeten militanten vonden wij verschillende als bij mirakel geredde fondsen die ons toelieten een projekt te ontwerpen.

Voor de bredere context zorgden andere, meer geïnstitutionaliseerde fondsen die tot nog toe niet raadpleegbaar of onbekend waren : het Marxisme-Leninisme Instituut te Moskou (een primeur), het Onafhankelijkheidsfront en uiteraard de archieven van de K.P.B.

Meer in het bijzonder hebben wij voor enkele essentiële gevallen kunnen gebruik maken van de dossiers van de controlekommissie van de K.P.B., dossiers die even streng zijn als die van een gerechtelijk onderzoek omdat zij gebaseerd zijn op een van de onwrikbare principes van de kommunistische samenleving : "men beliegt de Partij niet !".

Deze gepersonaliseerde aanpak liet ons toe parallel met de historische analyse een politieke etnografie van de Belgische communist op te zetten naar het model van het bekende essay van Annie Kriegel. Zo hebben wij gepoogd de kommunistische militanten met hun geloof, hun heroïsme en hun zwakheden te laten herleven.

Wij ontdekten het onverbiddelijke, maar soms ook ongelooflijk lichtzinnige karakter van de ritussen en wetten van de kommunistische samenleving tijdens de bezetting.

Deze invalshoek - volgens ons essentieel om het kommunistisch fenomeen te schetsen - neemt in deze studie een belangrijke plaats in.

Het is hier de plaats om enkele politieke besluiten te onderlijnen die rechtstreeks samenhangen met de vragen die in het begin van deze tekst gesteld werden. Het kernpunt in de politiek van de KP tijdens de bezetting betreft het afstappen van de theorie van de twee imperialismen en het ondubbelzinnig aanwijzen van de bezetter als de grote vijand. In een vorig werk kwamen wij tot het besluit dat deze stellingname uit de praktijk van de sociale strijd voortvloeide zelfs vòòr ze de officiële lijn van de Kommunistische Internationale werd.

Ons huidig onderzoek bewijst dat die evolutie niet enkel pragmatisch was. Er werd nagedacht en tegelijkertijd een concept uitgebouwd.

Het belangrijkste van de ontdekking is echter dat de basis van de nieuwe koers ligt in de erkenning en de legitimatie door de KP van het anglofiele burgerlijke verzet. In teksten van januari 1941 die tot heden onbekend bleven, onderlijnde de Partij inderdaad het gevaar dat de arbeidersklasse die strijd zou vervoegen onder burgerlijke leiding. Zij hamerde dus op de noodzaak een autonome verzetsactie van de arbeidersklasse te ontwikkelen.

Tot in mei 1941 getuigen alle initiatieven, alle voorstellen van de wil het instrument van die nieuwe politiek uit te bouwen. Het platform van het Onafhankelijkheidsfront (O.F.), net als dat van het *Front National* in Frankrijk, is in feite het gevolg van dit streven-dat trouwens ook reeds op het internationaal vlak was aanvaard. Wanneer wij stellen dat België als proefterrein wordt gebruikt door de K.I., dan steunen wij ons ondermeer op dit belangrijk moment, op deze belangrijke politieke heroriëntatie. Wij zijn er trouwens van overtuigd dat hetzelfde kan gezegd worden voor de gewapende aktie, zowel voor wat betreft haar aanpak als haar doelstelling. Dat België - en bijgevolg ook de K.P.B. - deze rol van proefkonijn voor Moskou kon spelen, is o.i. toe te schrijven aan het feit dat het systeem van sociale relaties er minder rigiede is dan in Frankrijk.

Aansluitend bij het mechanisme dat wij zopas hebben beschreven, blijven twee politieke oriëntaties in het voorjaar van 1941 naast elkaar bestaan : de oproepen tot direkte revolutionaire aktie en de banvloeken aan het adres van de anglofiele burgerij aan de ene kant, de oproepen tot eenheid aan de andere kant. De Duitse aanval op de Sovjetunie maakt tenslotte de toepassing van de nieuwe strategie zonder enig voorbehoud mogelijk. Het sekretariaat van de K.P.B. voegt daar nog een belangrijke dimensie aan toe. Terwijl de hele partij en alle militanten worden gemobiliseerd in het verzet "moet de woordenkramerij over de revolutie nu maar ophouden". Het weze benadrukt dat deze woorden nog lang zullen nazinderen...

In de optiek van de K.P.B. moet het Onafhankelijkheidsfront (O.F.) een koalitie tussen partijen worden. Het O.F. als "instrument" van de nieuwe politieke lijn, wordt dus in feite gekonstrueerd op het Volksfrontmodel. In de Belgische bezettingssituatie van 1941 bestaan er evenwel nog geen gestructureerde groepen - laat staan partijen - die in aanmerking komen voor een dergelijke koalitie. Het succes van het O.F., dat vanaf 1942 reëel wordt, is in eerste instantie toe te schrijven aan individuele aansluitingen. Deze aansluitingen hebben alles te maken met de direkte strijd voor de onafhankelijkheid die door het O.F. wordt gepredikt ; een kommunistisch engagement is bij deze O.F.-leden meestal ver te zoeken. In het begin weerspiegelt de organisatie van het Onafhankelijkheidsfront trouwens deze gang van zaken : er is alleen een wat onduidelijke aansluiting van politiek ondefinieerbare patriottische bewegingen.

Pas in 1943 zal het de K.P.B. zelf zijn die een pluralistische en expliciet politieke samenstelling van de O.F.-leiding doordrukt, en dit om diverse redenen. Er is de ontbinding van de Komintern, er is de oprichting van de *Conseil National de la Résistance* in Frankrijk en tenslotte en niet in het minst de bekommernis van de kommunisten om zich te legitimeren en erkenning te vinden bij de regering in Londen. Zij maken van het Front bij wijze van spreken een patriottisch mini-parlement, waarin personen van zeer diverse politieke

horizonten terug te vinden zijn ; die personen hebben echter geen echte politieke representativiteit. Het is trouwens pas op dat ogenblik dat de K.P. "officieel" zijn intrede doet in de O.F.-organen op alle niveaus.

Dit fenomeen gaat dieper dan men op het eerste zicht zou kunnen denken. De K.P.B. identificeert zich volledig met de pluralistische fiktie die ze zelf heeft gebrouwen. De partij speelt trouw de rol die ze zich heeft toebedeeld en overreedt er zichzelf van dat haar medespelers dat ook doen. Ze is er werkelijk van overtuigd dat ze door die medespelers als een gelijke partner wordt beschouwd vermits de kommunisten ontegensprekelijk een impact hebben verworven in de Belgische maatschappij. De kommunisten sturen dus hun kaders en militanten zonder enige terughoudendheid in het strijdperk. Het resultaat van die inzet beantwoordt ruim aan de verwachtingen, maar dan niet op de manier de K.P. had voorzien. Het O.F. wordt een massa-organisatie die zichzelf tot "het" verzet proklameert, maar tegelijkertijd verdrinken de kommunisten in de massa, als het ware voorbijgestoken door het succes. De verhoopte dialoog met politieke groepen van andere horizonten gaat niet door ... bij gebrek aan gesprekspartners. De "andersdenkenden" zijn er wel, maar het zijn individuen, die het niet aan enthousiasme ontbreekt, maar toch alleen zichzelf vertegenwoordigen.

Een doorlichting van de leidende organen van het O.F. reveleert daarenboven dat vooral de middenklassen er vertegenwoordigd zijn, met onder hen veel intellectuelen. Hiermee zijn we dan wel erg ver verwijderd van de oorspronkelijke bedoeling, met name het uitbouwen van een autonoom actie-instrument van de arbeidersklasse.

Enkel voor wat de Syndikale Strijdkomitees (S.S.K.'s) betreft, een parallelle door de K.P. opgerichte structuur in de bedrijven en administraties, kunnen we spreken over een specifieke aktiviteit naar de arbeidersklasse toe. Het succes van deze komitees varieert sterk van regio tot regio, maar ook van de ene industriële sektor tot de andere. Belangrijk daarbij is zeker de evolutie in de funktie van deze S.S.K.'s. Het bedrijf is in de ogen van de kommunisten niet meer het oord van de kapitalistische uitbuiting, maar wel het instrument waarmee de bezetter roofbouw pleegt op het Belgisch patrimonium. De Syndikale Strijdkomitees zijn een onderdeel geworden van de patriottische strijd. In dezelfde optiek wordt de oprichting gepland van strijdgroepen in de bedrijven en Arbeidersmilities om de algemene staking en de nationale opstand, de hoekstenen in de kommunistische strategie voor de bevrijding, te organiseren. Beiden komen evenwel niet van de grond, evenmin als er iets in huis komt van dit kommunistisch scenario voor de bevrijding. Men kan zich de vraag stellen hoe belangrijk deze mislukking wel is geweest. Hiermee belanden we uiteraard direkt bij de krachtsverhoudingen bij de bevrijding. De K.P.B. en het O.F. werpen zich inderdaad op als de "extremisten" in de strijd voor de bevrijding. Terwijl zij hun

militanten verbod opleggen plannen te maken voor de na-oorlog, hebben de traditionele krachten in de Belgische maatschappij zich hersteld, hebben ze - nauwelijks verzwakt door de Duitse repressie - aan veerkracht gewonnen. In feite slagen ze erin de toekomst meteen in vaste banen te leiden door het afsluiten van een pakt van sociale solidariteit. K.P., O.F. en S.S.K.'s worden daar niet alleen bewust buiten gehouden, zij zijn zelfs niet op de hoogte van de plannen die worden gesmeed.

Hier situeert zich ons inziens de kern van het gebeuren. De K.P. denkt met het O.F. eindelijk de structuur te hebben uitgebouwd die de kommunistische "familie" zal toelaten naast de traditionele "families" een stabiele positie te bekleden in de Belgische samenleving. Terfve stelt dit in alle duidelijkheid : "Het O.F. moet een essentieel instrument worden in het politieke leven van het land". Meer dan ooit identificeert de partij zich met het verzet, niet alleen in zijn aktie, maar ook qua gebruik van taal en symbolen. Wanneer de kommunisten zo hardnekkig te keer gaan tegen de ontwapening van het verzet na de bevrijding, dan moet de reden daarvoor in de eerste plaats in deze identifikatie gezocht worden. De K.P. assimileert inderdaad het O.F. met het verzet, en gooit zijn volle gewicht in de schaal om de machthebbers te dwingen aan het O.F. een deel van de koek te geven. De strategie van de spanning die de partij daarvoor op gang brengt, beoogt zonder twijfel een breuk met de regering. In die kontekst moeten de gebeurtenissen van november 1944 gesitueerd worden. Eigenlijk kan men stellen dat een dergelijke polarisatie-strategie in 1942-43 succesvol was wanneer het erop aankwam het afglijden van bepaalde traditionele groepen naar de kollaboratie te verhinderen. Bij de bevrijding komen de reële machtsverhoudingen evenwel weer boven. De staat is niet in het minst veranderd en de geallieerde troepen zijn daar om dat te bevestigen. De paradoxale vrijheid van tijdens de bezetting, toen het "label" verzet een soort vrijbrief was om in alle duidelijkheid meningen te verkondigen over personen en toestanden, is verdwenen.

Wat in die konfliktsituatie daarenboven snel blijkt, is dat het O.F. geen nieuwe politieke familie vormt, maar slechts een door de omstandigheden ontstane en aan de omstandigheden gebonden beweging. Eens de bevrijding een feit heeft het Onafhankelijkheidsfront geen reden van bestaan meer. Het enige wat de O.F.-leden bindt is het nabije verleden ; precies dit verleden willen de traditionele machtsgroepen, mits uitreiking van een aantal eretekens, vergeten en begraven. Opvallender nog is de wijze waarop de Syndikale Strijdkomitees in november 1944 in het strijdperk worden gegooid om een eigenlijk reeds voorbijgestreefde zaak te verdedigen. Nochtans vormen deze S.S.K.'s precies de potentiële basis voor een met de kommunisten gelieerde syndikale structuur. In november 1944 verliezen ze daardoor heel wat geloofwaardigheid én leden. Daarenboven hebben weinig kaderleden van het socialistisch vakverbond de overstap gedaan. Ook op dit punt was die overstap dus reeds gehypothekerd.

De konfliktsituatie van november 1944 die door de K.P. was gewild maar door de regering niet uit de weg werd gegaan, deed de reeds broze eenheid van "het" verzet uiteenspatten. De weg lag nu breed open voor de B.S.P. De gematigdheid en het onbetwistbaar patriottisme van de socialisten voeren hen in deze omstandigheden vanzelf naar de macht. Ook in de schoot van de arbeiderswereld, die hen ten dele dreigde ontrouw te worden, kunnen de socialisten in die periode de zaken rechtzetten.

Laten we duidelijk zijn. Het zijn niet de Rijkswachters in de Wetstraat welke die 25ste november 1944 de kommunisten de weg hebben versperd, maar wel de buitengewone veerkracht en solidariteit van de traditionele families in de Belgische samenleving.

José GOTOVITCH

Het Centrum en de pers

Buiten de aandacht die in zowat de hele Belgische pers en bij de BRT werd besteed aan de activiteiten van de onderzoekscommissie naar het oorlogsverleden van de Oostenrijkse president Waldheim, waarin onze directeur J. Vanwelkenhuyzen een vooraanstaande rol vervulde, werden ook andere activiteiten van het Centrum belicht.

Onze publikaties, in het bijzonder de *Bijdragen/Cahiers*, werden vermeld of besproken in oa. het *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, de *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, *l'Echo de la Bourse*, *De Financieel-economische Tijd*, *Het Laatste Nieuws*, *Le Liqueur*, 't *Pallieterke*, *Pan*, *Le Peuple*, *De Post*, *Le Soir* en *De Standaard*.

De media schenen daarbij vooral interesse te hebben voor het artikel van dr. A. De Jonghe over de Deportatie van Leopold III. Wie kan in dat verband inderdaad aan de verleiding weerstaan zijn commentaar te betitelen "De geheimen van Achille Van Acker" ? Elders in deze *Mededelingen* vernemen onze lezers dat er echter ook heel wat andere onderwerpen werden aangeboord ...

Dirk MARTIN

LEKTUURNOTITIES

Affiches électorales de l'entre-deux-guerre. Collection du Musée de la vie wallonne, Bruxelles, La Louve, 1987, (B 2971)

Aggressieve, heftige, humoristische affiches waren een van de meest geliefde uitdrukkingsvormen van het interbellum. Dit werk in de vorm van een catalogus reproduceert in zwart-wit de zeer rijke affiche-collectie van het Musée de la vie wallonne te Luik. Elke affiche wordt geïdentificeerd en de "lezing" ervan vergemakkelijkt met een korte historische situering. Laat ons hopen dat dit - tweede - initiatief terzake van de vzw La Louve zou voortgezet worden.

C.K.

R. BRAEM. *Het schoonste land ter wereld.* Kritak, Leuven, 1987 (B 2957)

Na zijn beruchte "Het lelijkste land ter wereld" (1968) nu dit boek van architect-urbanist Renaat Braem. Verwezenlijkte en niet-verwezenlijkte plannen passeren de revue van 1927 tot nu. De auteur is niet zacht voor de tegenstanders van goede architectuur ! Bijzonder interessant voor ons de hoofdstukken waarin hij zijn mobilisatieperiode beschrijft, de krijgsgevangenschap als ... koewachter, urbanist in oorlogstijd, zijn aanhouding (hij was actief in het OF) en "miraculeuze" vrijlating en de bevrijding onder de bommen.

D.M.

R. COOLSAET, *Buitenlandse Zaken.* Kritak/Vie ouvrière, 1988 (B 2953)

Gemeenschappelijk punt van alle commentaren die dit werk zal uitlokken is dat het niemand onverschillig zal laten. De auteur heeft een totaal andere dan de klassieke visie van de Belgische buitenlandse politiek. Deze zal verbazen, wellicht sommigen schokken, maar iedereen doen nadenken. Voor de oorlogs- en vooral naoorlogse periode zijn z'n bronnen nieuw en zeer waardevol. Hij is de eerste om de Amerikaanse archieven te gebruiken ; ze zijn erg spannend en van essentieel belang. Hij deed ook een paar ontdekkingen, waarvan de belangrijkste het uranium en de Union Minière betreft. O.i. is nog interessanter de nieuwe visie van de auteur m.b.t. de intrede van België in de koude oorlog.

In het spel van de twee grootmachten die geen enkele "Europese" praktijk hadden en zich dus regelmatig vergisten, had de Belgische diplomatie alle krediet bij de Sovjets verspeeld, alhoewel Spaak een entente wilde met hen onder

auspiciën van de UNO. De reden : de uraniumpolitiek van de Union Minière waarvan onze regering - in tegenstelling tot de USSR - de echte implicaties niet kende !

Dit goed geschreven werk dat tot in de jaren '80 loopt, zal ongetwijfeld aanleiding geven tot vruchtbare debatten en het - in ons land erg aarzelende en al te bescheiden - onderzoek over dit onderwerp stimuleren. Laat ons hopen dat de zoektocht in de Quatre Bras even succesvol zal zijn als in Washington.

J.G.

A. DANS, *Un militant liégeois se souvient ... (I)*, 1919-1945, Bruxelles, SPE, 1987 (B 2936)

A. Dans is onderwijzer te Seraing en sluit zich in 1940 aan bij de K.P.B. waar hij een van de verantwoordelijken is in het klandestiene apparaat, CLS en PA. In het na-oorlogse partijkader begint hij een lange carrière van vakbondsverantwoordelijke waarbij hij af en toe een literair werk schrijft. In dit helemaal niet "gezochte" verhaal vindt men overigens enkele bijzonder interessante gegevens meer speciaal m.b.t. de bevrijding.

J.G.

Fr. DE TROYER, *L'impossible oubli. Récits de la Résistance et de la Collaboration en Brabant wallon*. Rixensart, 1987 (B 2935)

De auteur, topman van het klandestiene partijapparaat van de Socialistische partij, verantwoordelijk voor de uitgave van *Le Peuple* tijdens de bezetting, is in zijn Waals Brabant gepassioneerd op zoek gegaan naar verzet en collaboratie. Hij komt tot een indrukwekkende bundel verhalen, documenten en fotos met slechts een gemeenschappelijke noemer : verzet en collaboratie in al zijn vormen en in alle gemeenten.

Een index zou het gebruik ervan wellicht gemakkelijker gemaakt hebben, maar deze veelheid zelf is een schat voor de historici.

J.G.

J. FOSTY, *La guerre secrète des services et renseignements et d'action 1940-44*, Bruxelles, Collet (B 2992)

Jean Fosty, de man achter de clandestiene inlichtingsdiensten in België en Frankrijk, heeft als journalist veel artikels geschreven over de avonturen van zijn vrienden. De USRA had het goede idee ze gebundeld opnieuw uit te geven. Spijtig genoeg is er hier een grote afwezige : de auteur zelf. Men herleze daarom het artikel dat hij in onze *Bijdragen* wijdde aan de Belgische netwerken in Frankrijk waarvan hij een van de verantwoordelijken was.

J.G.

Een getuigenis van Jef Houthuys, Gent, Reinaert Uitgaven-Het Volk, Un témoignage de Jef Houthuys, id. (B 2939)

In deze publikatie, geen "bluf-boek", maar een "getuigenis", zoals Jef Houthuys het zelf in de verantwoording schrijft, komen alle aspecten van de loopbaan van de ACV-leider aan bod. Zijn ongenaakbaar optimisme in denken en in handelen loopt er als een rode draad doorheen. Dat dit gedragspatroon grotendeels tijdens zijn Kajottersperiode (1937-1951) werd gesmeed, is onloochenbaar. In enkele bladzijden heeft Houthuys het ook over de vooroorlog ("Tussen pest en cholera kiezen wij niet") en de bezetting, toen de KAJ haar katakombentijd beleefde en Houthuys' vader en broers als verzetslui werden opgepakt. Ten slotte stipt hij ook nog aan dat de KAJer tijdens de bevrijding het eerst bij was om een blad, "Bevrijding", te laten verschijnen, "vòòr de communisten, die in die periode wat aanhang hadden verworven en vòòr de socialisten". Een lezenswaardig boek over een merkwaardige figuur, die het kristelijk syndikalisme doorheen twintig moeilijke jaren heeft geloodst.

F.S.

A. HENDERICKX, *Les mémoires d'un Prisonnier Politique. Breendonk-Neuengamme : 1940-1945*. Bruxelles, 1986 (B 2977)

Onmiddellijk na de bevrijding van de kampen verschenen er in België heel wat getuigenissen van ex-politieke gevangenen. Enkele uitzonderingen niet te na gesproken, werden pas de laatste jaren opnieuw enkele mémoires van Belgen die in Duitse concentratiekampen hadden "verbleven", gepubliceerd. Wellicht zijn een aantal onder hen er pas na al die jaren in geslaagd dit "verblijf" emotioneel te verwerken. In zijn boekje poogt Adrien Henderickx, aangehouden als kommunist bij het uitbreken van de Duits-Russische oorlog, een eerlijk en getrouw beeld op te hangen van dagelijks leven en lijden in Breendonk en Neuengamme. Als ego-document zijn deze mémoires dus zonder twijfel waardevol.

R.V.D.

B. LAUWERS, *De Britse opmars van Normandië naar Antwerpen 1944*. De Vries-Brouwers, Antwerpen, 1987 (B 2924)

Voor de totale leek een goede samenvatting van de strijdverrichtingen van de 11th Armoured Division vanaf de landing in Normandië tot aan de bevrijding van de concentratiekampen. Wie specifiek iets nieuws zoekt over de bevrijding van Antwerpen, komt echter bedrogen uit. B. Lauwers blijft m.n. opvallend stil over de rol van het verzet.

D.M.

L. MAGITS, *Socialistische getuigenissen*. Fonds L. Magits, Brussel, 1986 (B 2896)

De memoires van L. Magits, Vlaams secretaris van de Centrale voor Arbeidersopvoeding, schetsen een tijdsbeeld van 1900 tot de zestiger jaren. Verschillende bladzijden zijn gewijd aan de oorlogservaringen van deze socialistische militant. Na de liquidatie van de C.A.O. werd Magits lid van het clandestiene partijbestuur en kwam in de sluiipers terecht. Zijn besluit is dat het socialistische verzet het voor de beweging vooral mogelijk maakte om bij de bevrijding "op de minuut af" in de openbaarheid te treden.

D.M.

Mijlpalen van de 20e eeuw in België, Brussel, Reader's Digest, 1987, 304 p. - *Les grands événements du XXe siècle en Belgique*, id. (IJ 2/15)

Vierentachtig bladzijden handelen in dit luxueus uitgegeven boek over "De crisistijd (1930-1939)", "De zwarte jaren (1940-1945)" en "De na-oorlogse jaren (1945-1950)". De redaktieverantwoordelijken voor deze en de overige delen in dit werk zijn bekende historici, die op hun beurt op talrijke gespecialiseerde medewerkers een beroep deden. Dit is ontegensprekelijk een waarborg voor de degelijkheid van de gepresenteerde teksten. Bovendien zijn de illustraties (vaak nooit eerder gepubliceerde documenten) zeer zorgvuldig gekozen en passen ze echt goed bij de tekst.

F.S.

G. MOTTARD, *Des administrations et des hommes dans la tourmente. Liège 1940-45*. Bruxelles, Crédit Communal, 1987 (B 2926)

Een goed initiatief, maar te zelden vertoond : de huidige gouverneur van de Provincie Luik schreef de geschiedenis van het provinciebestuur tijdens de bezetting. Hij kent zijn terrein uiteraard perfect, hij beschikte over archieven, hij steunde zich op een uitgebreide bibliografie en kon dus nauwkeurig, degelijk gestructureerd en inhoudelijk totaal nieuw werk leveren. Beginnend bij de voorbereiding van de burgerlijke mobilisatie, eindigt hij met de afzetting van collaborerende provincie- en gemeenteraadsleden (waarbij ook de te Londen uitgewerkte maatregelen terzake aangeraakt worden).

Samen met de werken van Jacques Wynants is de provincie Luik nu wel zeer uitgebreid behandeld. Maar Gilbert Mottard overschrijdt de provinciegrenzen en legt de basis voor een algemene aanpak van het provinciale en gemeentelijke leven in het hele land.

J.G.

La résistance culturelle. Belgique 1940-45. Rue des Usines, 12-15, 1986 (B 2892)

Betreurend dat alsnog zo weinig verscheen i.v.m. het culturele leven tijdens de bezetting, wilde deze bundel alvast een poging zijn om de gaten op te vullen i.v.m. het openbare en clandestiene culturele verzet en het culturele verzet in de concentratiekampen. Literatuur, theater, poëzie komen minder aan bod - wel o.a. het "veranderlijke, vlugge en centrifugale spoor" van de sluikpers. Een deel anthologie sluit deze originele bundel af.

D.M.

M. RUTTEN, *De fatale Tongerse ontsnappingsroute*, Tongeren, 1987 (B 2915)

Met veel liefde en veel speurzin geeft de auteur, die zelf o.m. burgemeester van Tongeren is geweest, het relaas van een kleine Tongerse groep, die geallieerde piloten uit de duitse krijgsgevangenschap wilden helpen. Het lief en leed van die piloten en de leden van die "ontsnappingslijn" wordt gedetailleerd weergegeven. Een mooi voorbeeld van gedegen plaatselijke geschiedenis.

W.M.

P. SAUVAGE, *Les catholiques et la question wallonne*. Jacques Leclercq. Collection "Ecrits politiques wallons" n° 2, Institut Jules Destrée, Mont-sur-Marchienne, 1988, 248 p. (B 3059)

In dit tweede werk van de reeks "Ecrits politiques wallons" stelt Pierre Sauvage ons Jacques Leclercq voor. Als hoogleraar, journalist en man van de daad volgde Leclercq aandachtig de Vlaamse beweging van de jaren '30 en was na de oorlog een fellow-traveller van de groep "Rénovation wallonne".

De inleiding van Sauvage wordt gevolgd door een twintigtal teksten die de ideeën van kannunik Leclercq illustreren. Een belangrijk werk voor allen die belang stellen in de plaats van de christenen in de maatschappij.

C.K.

P. SCHRIJVERS, *De Toekomst. Het oorlogsweekblad van het Limburgse VNV*, Hasselt, 1987 (B 2844)

Door de studie van dti VNV-weekblad, het enige regionale van die aard - *De Nationaal-socialist* was het algemeen weekblad van het VNV - krijgt men een goede kijk op het collaboratiefenomeen in Limburg, waarin ondermeer een uitgesproken Dietsgezindheid aan de dag kwam.

W.M.

Anne SOMERHAUSEN, *Journal d'une femme occupée*, Bruxelles, Didier Hatier, 1988 (B 3065)

Anne Somerhausen kende van 1940 tot 1945 het lot van de vrouw van een krijgsgevangene; als moeder van drie kinderen moest zij hen voeden en beschermen. Deze op het eerste zicht banale situatie gaf aanleiding tot een bijzonder boek dat het Belgische publiek 43 jaar na zijn verschijning in de USA nu eindelijk kan ontdekken.

Uit deze eigenlijk intimistische beschrijving bestaande uit precieze, intelligente, sobere en gevoelige notities komt het drama van de bezetting duidelijk naar voor : honger, koude, angst, vervolging, collaboratie, verzet.

Het is vandaag waarschijnlijk de enige manier om die periode verstaanbaar te maken voor degenen die het niet meemaakten. En het is een tekst van 1945 !

Spijtig alleen dat men niet precies kan vaststellen welke stukken tijdens de bezetting zelf werden geschreven en welke herschreven in 1945. Het wetenschappelijk gebruik van dit buitengewone tijdsdocument zal dus met voorzichtigheid moeten gebeuren.

J.G.

H. TOUSSAINT. *Verlorene Jahre. Schicksale einer Kriegsgeneration im Grenzland*, Grenz Echo, Eupen, 1987 (B 2910)

Als niet-kritische bronnenuitgave geeft deze interview-verzameling toch een inzicht in de herinnering van een generatie Wehrmacht-dienstplichtigen uit de zgn. oostkantons. In het kader van de oral history kan de bundel van Toussaint een goed hulpmiddel bieden voor degene die de geschiedenis van Eupen-Malmedy tijdens de tweede wereldoorlog wil schrijven.

D.M.

R. VANDEPUTTE, *Sociale geschiedenis van België 1944-1985*, Tielt, Lannoo, 1987 (B 2976)

De auteur, emeritus hoogleraar aan de K.U.L. en oud-gouverneur van de Nationale Bank, schetst ons in een goede 200 blz. de belangrijkste feiten van de na-oorlogse sociale actualiteit. Hij beschrijft de rol van de sociale partners zowel in perioden van sociale vrede als tijdens de conflicten die België sinds de bevrijding doormaakte. Hij schetst het ontstaan van de sociale wetgeving en benadrukt het belang van de collectieve arbeidsovereenkomsten.

Dit boek is een goede inleiding voor elke studie i.v.m. het onderwerp als men het leest naast de economische geschiedenis van België 1944-84 van dezelfde auteur.

C.K.

G. VAN POUCKE, *Niet langer geheim*, Verbeke, Gent, 1987 (B 3003)

De auteur, zelf de zoon van een Westvlaams verzetsleider, beschrijft hier met acuratesse de clandestiene organisatie en operaties van het Geheim Leger, zone III, sector Brugge-Oostende. Het is een detailstudie geworden die als model in zijn genre kan beschouwd worden. De verzetsgeschiedenis van de kuststreek en in noord-west-Vlaanderen m.b.t. het Geheim Leger ligt nu vast.

D.M.

L. VAN ROY, *Het taboe van de collaboratie*. DNB, Kappellen, 1987 (B 2973)

De auteur schreef negen essays over kolloboratie op basis van zijn jeugdervaringen. Hij steekt een beschuldigende vinger uit naar "België en diens (katholiek) establishment" en wijst op de inzet van velen voor "nieuwe ordeningen" en "nieuwe mensentypes". Een geëngageerd ego-document.

D.M.

M. VANVAECK, *'t Pallieterke van Bruno De Winter 1945-1955*, Antwerpen, De Nederlanden, 1987 (B 2852)

Het nog steeds bestaande satirisch vlaamsnationaal weekblad, een unicum in de perswereld van Vlaanderen, wordt in deze studie van zijn beginjaren doorgelicht. De verschillende thema's, zoals repressie, koningskwestie, de langzaam veranderende mening over de Vlaamse beweging, worden grondig bestudeerd, en tevens geplaatst in de kontekst van De Winters persoonlijkheid.

W.M.

WILLAERT H. - DEWILDE J., *150 jaar muziekleven en Vlaamse Beweging. "Het lied in ziel en mond"*, Tielt, Lannoo, 1987 (B 2937)

De auteurs brengen in tekst en beeld de geschiedenis van (én het verband tussen) muziek en Vlaamse strijd tijdens de voorbije 150 jaar. Aan de Vlaams Nationale Zangfeesten tijdens de bezetting werden slechts twee pagina's gewijd, omdat van die periode geen verslagboeken en dokumenten werden teruggevonden. Dat de zangfeesten tijdens de bezetting niet zonder de actieve steun van de Duitsers konden plaatsvinden blijkt uit de konklusie van de auteurs : "Het is duidelijk dat het Vlaams Nationaal Zangverbond (VNZ), dat tijdens de oorlog dicht bij het VNV aanleunde, aan culturele collaboratie heeft gedaan. Uit de drukke activiteit die het VNZ aan de dag kon leggen, blijkt de medewerking van de Duitse overheid".

F.S.

Nagekomen ...

A. CRAHAY, *Le Roi et la défense du pays. De 1831 à nos jours*, Bruxelles, J.M. Collet, 1987 (B 2888)

"La dynastie a bien mérité de la Belgique". Dat is het besluit van Generaal Albert Crahay aan het einde van een magistraal werk waarin hij schetst hoe de monarchie de continuïteit van de militaire politiek verpersoonlijkte in een land onderhevig aan de onstabiliteit van de politiek. Voor ons is in het bijzonder hoofdstuk IV interessant. De auteur beklemtoont de rol van Leopold III, dankzij wie België in de jaren dertig geen discrepantie kende tussen buitenlandse en militaire politiek, waar Frankrijk wel met af te rekenen kreeg.

A.D.

J.M. FREROTTE, *Léon Degrelle, le dossier fasciste*, Bruxelles, Paul Legrain, 1987 (B 2932)

Weinig nieuws in deze zeer goede bibliografie bestemd voor het grote publiek, maar wel een echte inspanning om objectief en sereen te blijven. Persoonlijk zijn wij het helemaal eens met de auteur waar die schrijft dat de ergste fout van Degrelle was "celle que des milliers de gens, des centaines de familles ne pourront oublier : avoir, dans une période de trouble et de fureur, de deuils et de malheurs, déboussolé toute une jeunesse conditionnée pour se lancer dans une cause qui n'était pas la sienne, où l'on retrouvait l'ambiguïté et la confusion sur le chemin de la mort, de la mort pour rien" ... in de Russische sneeuwvlakten.

A.D.

J. GRIPPA, *Chronique vécue d'une époque 1930-1947*, Anvers, Epo, 1988 (B 3057)

Doorheen deze kroniek 1930-1947 schetst Jacques Grippa de weg van een kommunistisch voorman vanaf het eerste militantisme tot aan het ontstaan van de koude oorlog. Meer dan 200 blz. betreffen de K.P. tijdens de oorlog. Grippa was stafchef en adjunkt nationaal kommandant van de Gewapende Partisanen. Een zwaartepunt in dit belangrijk deel van het boek : de aanhouding van de auteur in juli 1943 en zijn ontdekking van het verraad van vier leden van het politiek Bureau van de K.P.B. m.n. Xavier Relecom, secretaris-generaal van het centraal Comité en Pierre Joye, nationaal commandant van de G.P./P.A.

A.D.

P.M.G. LEVY, *Le défi. 1940 : le refus, l'épreuve et le combat*, Bruxelles, Vie Ouvrière, 1985 (B 2674)

P.M.G. Levy, emeritus hoogleraar aan de K.U.L., werd geboren te Elsenne vlak voor 1914. Na de achttiendaagse veldtocht kwam hij terug naar België. In een tekst schreef hij zijn weigering neer om tijdens een bezetting verder voor de radio te werken ; hij werd aangehouden in september 1940. Tot november 1941 bleef hij gevangen. Het is vooral deze episode die hij hier vertelt. Het volgende citaat illustreert perfect de geest waarin hij deze herinneringen schreef : "La guerre contraint à diviser l'humanité en 'bons' et en 'mauvais'. Mais, pour celui qui refuse de s'abandonner au simplisme, il sait qu'il peut y avoir des bons chez les mauvais et des mauvais chez ceux qui sont réputés bons".

A.D.

R. ROBERT, *L'aventure de l'an 40. Un ancien du XVe C.R.A.B. raconte...*, Binche, Chez l'auteur, 1985 (B 2574)

Op 14 mei 1940 gaf de Belgische regering het bevel voor het vertrek van de jongeren van 16 tot 35 jaar. René Robert, een "ancien" van het XVe C.R.A.B. vertelt hier zijn exodus en verschillende gebeurtenissen van 40-45, de bezetting, de bevrijding ... Deze goed geschreven herinneringen zijn geïllustreerd met 60 fotos en onuitgegeven tijdsdocumenten.

A.D.

F. VANVREKOM, *Tangissart. En Roman Païs de Brabant*, Villers-la-Ville, Edit. du Chirel Brabant Wallon, 1987 (B 3035)

Deze zeer mooie uitgave, een model van plaatselijke geschiedenis, is een uitstekend initiatief van het Comité d'histoire religieuse du Brabant Wallon. In een dertigtal bladzijden wordt Tangissart tijdens W.O.II beschreven : verzet, verbergen van achtervolgde joden en ... de slag om de Ardennen. Het is inderdaad vanuit Tangissart dat op 11 januari 1945 de eerste hulpactie voor de bevrijde Ardense bevolking op gang kwam.

A.D.

J. VANWELKENHUYZEN, *Quand les chemins se séparent. Mai-juin-juillet 1940. Aux sources de la Question Royale*, Paris-Gembloux, Duculot, 1988 (LJ 4/19)

De botsing tussen Leopold III en zijn eerste Minister Hubert Pierlot tijdens de militaire ineenstorting van 1940 ligt aan de bron van de Koningskwestie. Jean Vanwelkenhuyzen die de twee protagonisten gekend heeft en er persoonlijk mee omging, verrichte hier briljant onderzoekswerk op het vlak van de intieme psychologie. Zo heeft hij de essentie van het Belgisch drama van 1940, een drama van gebrek aan communicatie, kunnen vatten : "Glacé par Léopold III, Hubert

Pierlot, débordant d'intentions excellentes, glaçait le Roi. Le Premier ministre lui faisait l'impression d'un 'bloc de bois'. Sa solennité déterminée par un respect excessif, le désolait. Il soupirait : 'Il me fatigue'. La réserve naturelle du Souverain n'arrangeait rien. Elle additionnait ses effets à ceux de la froideur de Pierlot et dressait entre les deux hommes une barrière infranchissable."

A.D.

G I F T E N

In deze rubriek de lijst van de documenten door het Centrum ontvangen (vgl. ook de rubriek Aktiviteiten van het Centrum. B. Archieven, Bibliotheek, Verzamelingen). Wij houden eraan de milde gevers onze oprechte dank te betuigen.

Deze zeventiende lijst, afgesloten op 30 mei 1988, bevat de klasseringsnummers van de giften aan het Centrum. De giften vermeld zonder nummer werden nog niet geklasseerd.

A. BOEKEN, TIJDSCHRIFTEN, BROCHURES

- AMBASSADE VAN FRANKRIJK (Brussel): Documents Diplomatiques Français, 1954 (21 juli-31 december); 1955, tome I (1 januari-30 juni) (8841).
- ANONIEM: Brewster Chamberlin et Marcia Feldman, The Liberation of the nazi concentration camps 1945 (8734).
- ARCHIEF- EN DOCUMENTATIECENTRUM PROVINCIE LIMBURG (Hasselt): R. Van Laere, De Zangschool (1889-1898) (Bibliografische Analyses 1) (B 2871/12); R. Van Laere, Geschiedkundige verscheidenheden... De Vlaemsche Broeders (Hasselt 1862) en Letteroefeningen Utile Dulce (Sint-Truiden 1852-1893) (Bibliografische Analyses 3) (B 2871/13); R. Van Laere, De Kabouter uit het land van Loon (Hasselt, 1888-1898) (Bibliografische Analyses 2) (B 2871/14).
- ASSELOOS, André (Oostende): Essays über Naziverbrechen Simon Wiesenthal gewidnet; Documents Diplomatiques Français (1938-1939); *Signaal* (Selectie); La Belgique en 30 questions (Inbel); Verschillende nrs van dagbladen: *La Nation belge* 2.XI.1918; *Le Bien public* 1.XI.1914, 16, 17 en 23.I.1915, 24, 25 en 26.XI.1915; *Brüsseler Zeitung* 2.IX.1944; *De Dag* 13.V.1940.
- BOUDIN (Brussel): H. Clavier, Résistance chrétienne 1940-1944 (8709); E.M. Janssen en Th.M. Putman, Het verloop van de eerste wereldoorlog (8536/10); C.D.J. Brandt, Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog; E.A. Cohen, Het Duitse concentratiekamp (1797); H. De Man, Arbeidsvreugde (B 2954).
- BRAIPSON (Verviers): *Front*, speciaal nr. van 29.XI.44; 1945: nrs 16, 17, 18, 20, 22; 1946: nrs 4, 14.
- BROUSMICHE, Philippe (Brussel): Bortai (B 3004).
- BURGELMAN, J.C.: The Impact of politics on the structure and development of Belgian Broadcasting and Broadcast-news Policies, 1945-1960, in *Historical journal of film, radio and television*, vol.7, nr. 1 (B 2970/13).
- CAPLAN, Sophie (Sydney): K. Kwiet-J.A. Moses (Ed.), Being a German-

- Jewish Refugee in Australia (8608).
- CHAGOLL, Lydia: Au nom du Führer (+ Nederlandse en Duitse versie); Zes jaren en zes maanden.
 - COOLSAET, Rik (Leuven): Buitenlandse zaken (B 2953).
 - DAEMS, Alain (Brussel): "Problèmes d'extradition: L'affaire Degrelle" (Cours de questions spéciales de droit international public, ULB, 1986-1987) (TH 319).
 - DAUTRICOURT, Mej. (Sint-Andries): *De Stem van 't boompje*, 2 juni 1946.
 - DE CONINCK, F. (Dendermonde): Bei uns in Deutschland.
 - DELBECQUE, M. (Tournai): Enkele exemplaren van de *Vigilant*.
 - DELBROUCK, Martine (Brussel): Le révisionnisme dans les quotidiens francophones belges: de 1978 à 1986 (TH 321).
 - DELVIN, Daniel (Bruxelles): A. Henderickx, 1940-1945 Breendonk-Neuengamme. Les mémoires d'un Prisonnier Politique (B 2977).
 - DE TROYER, François (Rixensart): F. De Troyer, L'impossible Oubli. Récits de la Résistance et de la collaboration en Brabant Wallon (B 2935).
 - DUBRU, Alfred (Arlon): A. Dubru, Pages d'histoire de la Résistance dans la région de Florenville (1940-1944) (B 3058).
 - FEYTENS (Merchtem): H. Kranz, Hinter den Kulissen der Kabinette und Generalstäbe (8960); W. Ruppel, Genfer Götterdämmerung (8959); 2 nrs van *Freude und Arbeit*; 1 nr van *Die Wehrmacht*.
 - GARCIA, Angel (Brussel): 1 circulaire van de Sté Royale de Timbrologie; enkele tijdschriften; fac-similes van de *Soir*; reproducties van affiches; E. Bauer, Histoire controversée de la IIe G.M.
 - GEMEENTEBESTUUR VAN MEERHOUT (Meerhout): Valentijnsdag '43 (B 2927/12).
 - GEMEENTEKREDIET (Brussel): G. Mottard, Des administrations et des hommes dans la tourmente. Liège 1940-45 (B 2926).
 - GOTOVITCH, José (Brussel): Franc-maçonnerie, Guerre et paix. Uittreksel van "Les Internationales et le problème de la guerre au XXe Siècle". Actes du Colloque organisé par l'Ecole française de Rome (8536/11).
 - GRUNEBAUM, Kurt (Bruxelles): H. Doepgen, Die Abtretung des Gebietes von Eupen-Malmedy an Belgien im Jahre 1920 (B 301); K. Pabst, Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik 1914-1940 (B 617); R. Flagothier, Inventaire d'Archives du Fonds Hubert Rassart 1928-1944 (Institut Emile Vandervelde) (LG 5/15).
 - HEISBOURG, Georges (Luxembourg): Le Gouvernement luxembourgeois en exil 1940 (2 vol.) (8916).
 - HENRY, Georges (Chenée): G. Henry, C.R.A.B. 1940 Pro-memoria (BrB 14/204).
 - HEPP, M.-Th. (Liège): R. d'Harcourt, Le Nazisme peint par lui-même
 - HERMAN, M. (Brussel): *Le Courrier de Renaix*, 1945: nrs 7, 9; 1946: nrs 1-3, 5, 10-14, 16, 18, 20, 22, 29-32; 1950: nr 16; 1955: n° 17.
 - HEYMANS, Frans (Gent): De oorlogsmisdaden gepleegd tijdens het tegen-offensief von Rundstedt in de Ardennen. December 1944-januari 1945 (LK 4/5).
 - INCERPI, Alfredo: Associazione nazionale combattenti e reduci. Federazione provinciale di Lucca "Michelangelo Chiapporini", Le operazioni delle unita italiane in Corsica nel settembre/ottobre 1943 (8733).
 - de LANDSHEERE, Louise (Brussel): La guerre secrète des services de renseignement et d'action 1940-1944. Récits de Jean Fosty (B 2992).
 - LEJEUNE, Rita (Waterloo): een brochure (B 2927/15).
 - LEMOINE, André H.: Vl sur la Belgique (B 2702).
 - LEPINE, André (Cerfontaine): A. Lépine-G. Heynen, Mai 1940. Rommel traverse l'Entre-Sambre-et-Meuse de Dinant à Landrecies (B 2970/12).

- LOUCHE, M. (Brussel): 8 nrs. van *Ledenblad van de Heemkundige Kring Balen-Olmen*.
- MARTIN, Dirk (Berchem): W. Coppens de Houthulst, Londres et Paris en contrepoint (B 2952); H.J. De Vleeschauwer, Grondbeginselen der logica (8729); Ger Schmook, Componenten (B 2968); Ludwig Renn, Krieg. Nachkrieg (8958); Achilles Mussche, Aan de voet van het belfort (B 3048); G. Haeghens, La troisième alerte (B 365); A.P.M. Cammaert, Tussen twee vuren (7116); G.S. Kirschen, Six amis viendront ce soir (B 2943); R. Mc Millan, Le miracle devant Paris (8666); J.-J. Servan-Schreiber, Appel à la réforme (8667); R. Davezies, Het front. De Algerijnen (8668); L. Carlier, Het Oosten is rood (8669); A. Kantorowicz, Deutsches Tagebuch. Band I (8670); L.C. Mayzisch, L'affaire Cicéron (8671); J. Chancel, Radioscopie. Vol.1 (8672); B. Coutaz, Civilisations, je vous hais (8673); H. Carton de Wiart, Les cariatides (B 2993); V. Alexandrov, Les mystères du Kremlin (8820); F. Ribadeau Dumas, Hitler et la sorcellerie (8629); W. Hermans, Het land van Onan (B 590); F. Vercnocke, De Geuzenpenning (B 3014); L. Elaut, Een epos. Het Gentse Akademisch Ziekenhuis (B 3016); Verzameld werk van Lod. Dosfel. Tweede deel (B 2911); R. Merle, Week-end à Zuydcoote (8633); Charles Maurras, Jeanne d'Arc-Louis XIV-Napoléon (8658); Wies Moens. Celbrieven (B 2962); R.A. Destroyer, Parachutiste du Roi (B 2102); C. Schouwenaars, Dokter Simon Falbeck (B 2964); Carlo Bronne, Un Médecin liégeois: Louis de Geer (B 3037); Hans Carossa, Tagebuch im Kriege (8917); Paul Colin, Les ducs de Bourgogne (B 3038); P. Endt, Sociologie (8918); R. Jovan, La descente aux enfers (8919); Jakov Lind, Paysage en béton (8920); Pandit Nehru, Ma vie et mes prisons (8921); Boris Orloff, Les canons de Sébastopol (8922); Vilfredo Pareto, Sociological Writings (8923); Michael P. Reagan, The Administration of Public Policy (8925); Toon Van Overstraeten, Daarenboven zegt zijn natte vinger hem... 20 jaar Politiek Kursief (B 3039); Ursula von Kardorff, Le carrousel de la peur (8924); F. Blockmans, 1302 - Voor en na. Vlaanderen op een keerpunt van zijn geschiedenis (B 3023); A. Kriekemans, Sociale psychologie. Grondbegrippen (B 3024); P.J. Bouman, Sociologie. Begrippen en problemen (B 3025); François Perin, La Belgique au défi (B 1289); Max Weber, Le savant et le politique (8884); Charles Maurras, Réflexions sur la révolution de 1789 (8885); Ritchie P. Lowry, Who's Running This Town ? (8886); Mark Kesselman, The ambiguous consensus. A study of local government in France (8887); Jacob B. Manheim, The Politics Within (8888); René De Clercq, De Noodhoorn (B 3026); Peter G.J. Pulzer, Political representation and Elections in Britain (8889); Jan Valtin, Ni lumière, ni étoile (8890).
- MASSON, H. (Brussel): J.-J. Bernard, Le Camp de la mort lente (B 338); P.R. Reid, Colditz (8755).
- MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN (Brusel): Aanwinsten van de Afrikaanse bibliotheek. Maandelijks lijst. 1986: nrs 11 en 12; 1987: nrs 1, 2, 7 (LG 6/13).
- MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING. DOCUMENTATIECENTRUM EN BIBLIOTHEEK (Brussel): Aanwinstencatalogus, 1e en 2e semest. 1987 (LG 5/25); Kortrijk tijdens wereldoorlog II. Tentoonstelling in het cultureel centrum, 1 tot 11 november 1986 (B 3027).
- MORTIER, G. (Zwijnaarde): 31 nrs van *Signal* 1941-1944; Tony Herbert, Staatszin, Weerbaarheid, Grootheidszin (B 3036); Victor Meulenijzer, Gevangenen! Vier dagen oorlog aan 't Albertkanaal; Sylva De Jonghe, Vier maanden in het stalag (B 1580); P. Vermeir, Waarden voor een nieuwe tijd (B 1797).

- NEULEN, Hans Werner (Köln): H.W. Neulen, Europa und das 3. Reich. Einigungsbestrebungen im deutschen Machtbereich 1939-45 (8640).
- NICOT, Jean (Vincennes): Inventaire des archives du Centre militaire d'information et de documentation sur l'Outre-Mer (LG 6/12).
- PAPPENS, R. (Braine-l'Alleud): Etude sur la soi-disant exécution d'une cinquantaine de prisonniers de guerre français par les Russes à Nemmersdorf (8902).
- POLICE JUDICIAIRE. LABORATOIRE DE POLICE SCIENTIFIQUE. PALAIS DE JUSTICE LIEGE (Liège): Répertoire des noms et adresses des officiers belges ayant séjourné au Camp d'Eichstatt (Bavière) pendant la période d'Eté 1940 (B 2961).
- PROVINCIE LIMBURG. ARCHIEF- EN DOCUMENTATIECENTRUM (Hasselt): Mario Baeck en Ada Deprez, De Middelaer (Leuven 1840-1843) en De School- en Letterbode (Sint-Truiden 1844-1845) (B 3040); exemplaren van *Bibliographie Dechenne 1941-1944*; *Bibliografie Limburg, 1981*.
- RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN (Leiden): H. Wuerzner, Oesterreichische Exilliteratur in den Niederlanden 1937-1940 (8659).
- RIVISTA MILANESE DI ECONOMIA (Milan): R. Bauer, Quello che ho fatto trent' anni di lotte e di ricordi.
- ROBA, Jean-Louis (Charleroi): J.L. Roba, Les Allemands en Egée, 1940-1945, t.1: 1941 (B 2997).
- SCHOONJANS, Y. (Gent), De Hierarchisch-coördinerende stedenbouw te Brugge in een belgisch perspectief 1940-1944 (B 2970/8).
- SIMAR, Iwan (Heusy): 1 ex. van *Bulletin de la Royale fraternelle nationale du 1er Régiment de Ligne*.
- SOURIS, Eddy (Toronto): J. Douglas Harvey, Boys, Bombs and Brussels Sprouts. A Knees-Up, Wheels-Up Chronicle of WWII (8898); Farley Mowat, Never Cry Wolf (8896) en The Regiment (8897); Laddie Lucas, Wings of War. Airmen of All Nations Tell Their Stories 1939-1945 (8901) en Out of The Blue. The Role of Luck in Air Warfare 1917-1966 (8900); *Veteran's Review* (8899); R.S. Malone, A World in Flames 1944-1945 (8915); F.J. Hatch, Aerodrome of Democracy: Canada and the British Commonwealth Air Training Plan 1939-1945 (8914); V. Haugland, The Eagle Squadrons (6097); Barry D. Rowland, The Padre (8913); W.D. & S. Whitaker, Tug of War. The Canadian Victory that Opened Antwerp (8912).
- STROEKEN, Herman (Riemst): Periodieken en brochures m.b.t. de K.A.J.; vijf nrs van *Hernieuwen* (K.S.A.); 16 brochures; 4 vlugschriften; Fritz Wächtler, Deutsche fern der Heimat (8710).
- VAN HOUTTE, Daniël (Ingelmunster): *Heemkundige Kring Den Hert - Ingelmunster*, nr. 15-1987 (B 2871/15).
- VAN POUCKE, Guy: G. Van Poucke, Niet langer geheim (B 3003).
- VAN ROY, Louis: Het taboe van de kollaboratie (B 2973).
- VANSEVENANT-HOORNAERT, Georges (Brasschaat): Familiekroniek Vansevenant 1699 (B 3067).
- VANVREKOM, Fernand (Kraainem): Tangissart en Roman Païs de Brabant (B 3035).
- VANWELDE, Armand (Anderlecht): Brochures m.b.t. congressen van K.A.J. en J.O.C. en verschillende K.A.J. liedbundels; La Police militaire belge depuis avril 1945 jusqu'à nos jours.
- VIERSTRAETE, Marcel (Liège): Evasion de la prison de Saint-Gilles de Lucien Jansen (dit le Mîche) et de ses trois compagnons de cellule en 1942 (B 2917/13); P. Belperron et G. Andersen, La Deuxième Guerre mondiale. Précis des opérations à l'Occident; nrs van *Bulletin de la Fraternelle provinciale de Liège de la Fédération nationale des Anciens Combattants de la "Brigade Piron"*.

B. DOCUMENTEN, ARCHIEVEN

- ANONIEM : Gerechtelijke documenten m.b.t. de zaak van Lauenau, 7.V.1945 (JB 16).
- ASSELOOS, A. (Oostende) : Een dossier kranten; vijf fotos van Oostende tijdens W.O.II.
- BAUDE, R. (Brussel): Copie van een tijdschriftenknipsel m.b.t. een interview van Robert Faurrisson in *Storia Illustrata*; copie van revisionistische tijdschriften.
- CHARITA, J. (Brasschaat) : 40 fotos.
- COENEN, Marie-Thérèse (Brussel): Briefwisseling van een veroordeelde voor sluikhandel (JP).
- DANTOING, Alain (Court-St-Etienne): Herinneringsfoto ter gelegenheid van de begrafenis van Fernand Neuray.
- DE PINCHART, H. (Brussel): Verschillende documenten (B30, B31, B51).
- DUQUESNE DE LA VINELLE (Brussel): *Verordnungsblatt des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich 1940-44*.
- GENTY, Louis (Nivelles): Documenten m.b.t. de brandweer van Nijvel in 1943/44 (B 71).
- GOETHE-INSTITUT. DEUTSCHE BIBLIOTHEK (Brussel): Documentatie over de Historikerstreit.
- GRUNEBaum, Kurt (Brussel): Een belangrijk aantal documenten (PG).
- JOTTRAND, Marcel (Glabais): Buisseret, *Mémoire sur l'état actuel des élèves de l'enseignement moyen*, Sterrebeek, 19.II.1944, 12 p. (JP 769).
- LECLEIR, Luc A. (Brussel): Een zeer belangrijke hoeveelheid documenten van de U.I.R.D. en van Hubert Halin m.b.t. de zaak-Verbelen en Van Doren.
- LEVY, P.M.G. (Gembloux): Een grote hoeveelheid dagbladen van 1939, '44, '45, '47 en '50.
- MAT, Lucien-Régis (Brussel): Een dossier persknipsels.
- PAUWELS, J. (Brussel): Collectie van *La Belgique nouvelle* en *L'Echo de Belgique*; 3 copies van fotos (koninklijke familie); een oorlogscirculaire *Relations syndicales* van H. Pauwels aan de ACV-militanten; verschillende brochures en het *In memoriam Henri Pauwels*; "Leopold III, roi des Belges" (fotoalbum m.b.t. Leopold III te Prégny).
- RELY, A. (Mortsel): Vijf fotos van gen. Mc Auliffe.
- ROBERT, René (Binche): Een CRAB-foto; een foto van het escadrille "350" in Groot-Brittannië; een foto van een Duits bombardementsvliegtuig.
- ROELANDTS (Brussel): Een dossier persknipsels.
- MARIN, Georges (Perwez): Persoonlijke documenten i.v.m. de verplichte tewerkstelling (PM 22).
- MARQUET (Brussel): Documenten i.v.m. inlichtingenwerk.
- SEGERS, Carlo (Deurne): Een aantal fotos i.v.m. de Belgen te Londen, diverse persoonlijkheden, de Belgische scholen in Groot-Brittannië enz.
- Taelman, Marcel (Grivegnée): Een kaart.
- TALPE (Groot-Bijgaarden): 14 fotos over 1940.
- TEMMERMAN, Jean (Brussel): Sluikblad *Le Parachutiste* nr. 1.
- VANWELDE, A. (Anderlecht): Twee foto-albums m.b.t. de Belgische militaire politie; een foto-album m.b.t. de KAJ-JOC Anderlecht; een dossier i.v.m. de Belgische militaire politie (PV 35).
- VIERSTRAETE, Marcel (Liège): 2 fotos; een reeks persoonlijke documenten; copies van persknipsels; Krijgsraad Gent. Uitspraak inzake Achiel Verstraete; kennisgeving van overlijden van Jeroom Leuridan.

C. DAGBOEKEN, HERINNERINGEN

- ANONIEM: Van 16 tot 35 jaar. Flitsen uit de oorlogsmaand mei '40, Gent, 1975, 30 p. (BrB 14/211).
- DEHULLU, A. (Halluin): Bons et très mauvais souvenirs d'un milicien rappelé. Janvier-Décembre 40 (JP).
- HOEBANX, F. (Brussel): La Chronique des R.B.S.
- HUGE, Oscar (Haine-St-Paul): Du 10 au 28 mai 1940. Notre campagne de 18 jours, 20 p. (JP 767).
- MANGNAY, H. (Brussel): En exil, s.l., s.d. (gedactylografieerd).
- SEVRIN, A. (Mont-sur-Marchienne): En Souvenir du 16e FU (geroneotypeerd) (JP 766).

In het vooruitzicht van de herdenking van de vijftigste verjaardag van de gebeurtenissen van 1940 en van de vragen naar iconografisch materiaal doet het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog beroep op allen die nog foto's over de mobilisatie van het Belgisch Leger, de achttiendaagse veldtocht en de Belgische troepen in Frankrijk in 1940 bezitten.

Het Centrum zou u zeker dankbaar zijn, indien u dergelijk fotomateriaal in bezit hebt, dit af te staan of het uit te lenen, om er op zijn kosten kopie van te maken voor zijn kollekties.

**Navorsings- en Studiecentrum voor de
Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog
Leuvenseplein 4, bus 19
1000 BRUSSEL**

Het Publikatie-aanbod van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog opnieuw bijna volledig

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

- 1, 1970 De verplichte tewerkstelling in België (1940-1944) - De vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk.
132 p. (uitgeput)
- 2, 1972 De socialistische Internationale te Londen - De Vlaamse Landsleiding- De klandestiene K.A.J. in Duitsland - De Belgische Nationale Beweging - De Belgische netten in Frankrijk - De klandestiene pers in 1940 - Het gemeentebestuur te Verviers.
306 p. (280,- BF)
- 3, 1974 De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel. Eerste deel : De Sicherheitspolizei in België. Dr. Elias als leider van het VNV - De Dienst D en de hulp aan onderduikers - Het godsdienstige leven van de Belgische krijgsgevangenen - De economische plundering van de Joden in België - De diplomatieke konferentie van 5 april 1940.
199 p. (uitgeput)
- 4, 1976 De Strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel. Tweede deel : De infiltratie van de politieke kollaboratie in Vlaanderen door de SS - De uitroeiing van de Zigeuners uit België - De tewerkstelling van Kortrijkzanen in Duitsland - De Amerikaanse economische oorlogvoering - De behartiging van de Belgische belangen door Zwitserland.
230 p. (320,- BF)
- 5, 1978 De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel. Derde deel : Ontwikkeling van oktober 1942 tot oktober 1943 - Rex en Duitsland (1933-1940) - De herderlijke brief van kardinaal Van Roey over de kapitulatie van 28 mei 1940. Het aandeel van advocatuur en magistratuur.
248 p. (320,- BF)
- 6, 1980 De vredesvoorwaarden van de nationaal-socialistische radio - De propaganda : Een te kostelijke en slecht bestudeerde investering ? - De Dienst "Luc" (zomer 1941-zomer 1942) - De transporten van 8 en 23 mei 1944 naar Buchenwald - Gentenaars in de Internationale Brigaden.
200 p. (300,- BF/Buitenland 390,- BF)
- 7, 1982 Westeuropese reacties op de Duitse strategische bedreiging vòòr de tweede wereldoorlog - De "Brusseler Zeitung" (1940-1944) - De hulpverlening aan de gemobilizeerden en hun families in West-Vlaanderen (september 1939-mei 1940) - De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel. Vierde

deel : Salzburg vòòr en na. Politieke ontwikkeling van augustus 1943 tot juli 1944 - Flitsen uit het oorlogsgebeuren te Sankt-Vith.

216 p. (350,- BF/Buitenland 400,- BF)

- 8, 1984 De Strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel. Vijfde deel : Salzburg vòòr en na. Politieke ontwikkeling.
240 p. (uitgeput)

CAHIERS-BIJDRAGEN

- 9, 1985 Een "zachte" bezetting : De Canadese troepen in België (september 1944-lente 1945) - Les anciens combattants dans la question royale - De K.A.J.-stichter in de gevangenis (11 juni-2 september 1942) - Eglise et syndicat en 1940 - Nazi-propaganda in België (1936-1940) - Bibliografie 1982-1984.
450 p. (580,- BF/Buitenland 520,- BF)
- 10, 1986 Les hommes derrière Rex (1940-1944) - Les grands industriels belges entre collaboration et résistance - De "Auslandsorganisation" in België - La vie politico-littéraire en Belgique à la veille de la guerre - Bibliografie 1985.
(270 p. 450,- BF/Buitenland 520,- BF)
- 11, 1988 De wegvoering van Leopold III naar Duitsland - La libération du Brabant wallon - De weerslag van de oorlog op het Belgische omroepbestel - L'engagement de la flotte belge dans l'effort de guerre allié - Bibliografie 1986
(239 p., 450,- BF/Buitenland 520,- BF)

REPERTORIA

- W. MEYERS : België in de tweede wereldoorlog. Bibliografie (1970-1980)
in 4°, offset, 241 p. (300,- BF)
- F. SELLESLAGH : België tijdens de tweede wereldoorlog. Fotorepertorium.
in 4°, offset, VII-153 p. (épuisé/uitgeput)
- A. CORDEWIENER: La presse et la Seconde Guerre mondiale. Répertoire de la presse périodique conservée au Centre de Recherches et d'Etudes historique de la Seconde Guerre mondiale.
in 4°, offset (épuisé)
- A. CORDEWIENER: De pers en de Tweede Wereldoorlog. Repertorium van de pers bewaard in het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.
in 4°, offset (uitgeput)

DOKUMENTEN

1. F. SELLESLAGH : De tewerkstelling van Belgische arbeidskrachten tijdens de bezetting (1940)
in 4°, offset, 134 p. (105 p.- BF)
2. F. SELLESLAGH : De tewerkstelling van Belgische arbeidskrachten tijdens de bezetting (1941)
in 4°, offset, 134 p. (160,- BF)

INVENTARISSEN

1. J. GOTOVITCH : Inventaire du Fonds Léo Lejeune
In 4°, offset, XVI-94 p. (105,- F)
2. H. BALTHAZAR : Inventaris Hendrik De Man
In 4°, offset, 55 p. (75,- F)
3. J. GALLANT : Inventaris archief J. Grauls
in 4°, offset, VI-43 p. (75,- F)
4. J. GOTOVITCH : Archives des Partisans Armés
In 4°, offset, XVIII-40 p. (75,- F)
5. D. VERCAUTEREN : Archives des réseaux Tégat et Zéro
& J. GOTOVITCH in 4°, offset, X-83 p. (100,- F)
6. J. GOTOVITCH : Papiers privés J. Bondas, L. Delsinne, A. Gerlo...
in 4°, offset, 88 p. (100,- F)
7. W. STEENHAUT : Archief DeVlag
& M. VAN DE STEEN : in 4°, offset, VIII-152 p. (150,- F)
8. W. STEENHAUT : Fonds Bevrijding van Antwerpen
& D. MARTIN : in 4°, offset, 66 p. (150,- F)
9. H. MASSON : Archives Rex et mouvements wallons de collaboration
in 4°, offset, XIII-58 p. (150,- F)
10. H. MASSON : Office belge d'information et de documentation
(INBEL), Londres 1940-1945
in 8°, offset, XVIII-83 p. (150,- F)
11. D. MARTIN : Archief De Vleeschauwer
in 8°, offset, III-142 p. (200,- F)
12. A. DANTOING : Archives Baron Raoul Richard (1940-1944)
in 8°, offset, II-30 p. (75,- F)
13. J. GOTOVITCH : Archives Baron Hervé de Gruben (1926-1947)
in 8°, offset, II-21 p. (75,- F)

14. D. VERCAUTEREN Archief Zig
 & W. MEYERS : **in 8°, offset, III-36 p. (75,- F)**

15. P. VAN BELLINGEN : Les attaques aériennes alliées et les sabotages
 ferroviaires contre le réseau belge pendant
 l'occupation 1940-1944
 in 8°, offset, III-129 p. (épuisé/uitgeput)

16. J. GOTOVITCH Papers de Résistants
 & D. MARTIN : Dokumenten van Verzetslui
 in 8°, offset, II-66 p. (120,- F)

17. D. MARTIN : Archief V.N.V.
 in 8°, offset, IV-31 p. (100,- F)

18. J. GOTOVITCH : Archives de guerre de Jef Rens
 in 8°, offset, IX-31 p. (100,- F)

19. J. GALLANT : Archief Jean Vossen
 in 8°, offset, III-41 p. (100,- F)

20. D. MARTIN : Kleine Vlaamse Fondsen
 in 8°, offset II-32 p. (100,- F)

BETALING VAN DE PUBLIKATIES BIJ ONTVANGST VAN DE FAKTUUR

Redaktiesekretariaat : Dirk MARTIN

De redactie van deze aflevering werd afgesloten op 30/6/1988

Bladschikking en tikwerk : Nicole MEGANCK

Offsetdrukwerk : André FLAMEE

EEN UNIEK AANBOD!

Voor slechts 1000.- BF. kunt u in het
bezit komen van ZES nummers van de

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS
VAN DE
TWEEDE WERELDOORLOG

(1967 en de afleveringen 2,4,5,6 en 7)

De voorraad
is beperkt

Verantwoordelijke uitgever
Jean VANWELKENHUYZEN
Paul vanden Thorenlaan, 36

ISSN 0772-II96

1160 BRUSSEL